

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MEVDÛDÎ'NİN TEFHÎMU'L-KUR'AN
ADLI ESERİNDE MÜTEŞÂBİH ÂYETLERE
YAKLAŞIMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN Cihat MEYDAN
ELÂZİĞ – 2021

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVDÛDÎ'NİN TEFHÎMÛ'L-KUR'AN ADLI ESERİNDE MÜTEŞÂBİH ÂYETLERE YAKLAŞIMI

Cihat MEYDAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Elâzığ – 2021, Sayfa: IX+65

Kur'an-ı Kerim'de geçen müteşâbih kavramı tefsir usulü ve onunla bağlantılı ilimler tarafından araştırılan bir kelime olmuştur. Bu kavramın öncülüğünde bilinemeyen ya da benzeşen kelimelere müteşâbih adı verilmiştir. Kur'an-ı Kerim tefsirlerine bakıldığında müteşâbih diye adlandırılan kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Bu kelimelere verilen anlam farklılıkları araştırmamızın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Son dönem İslam düşünce ve tefsir tarihinin önemli isimlerinden Ebu-l Ala el-Mevdûdi'nin müteşâbih kabul edilen ayet ve kelimelere nasıl anlam verip yorumladığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Diğer ilim erbabının da bu konu üzerinde söyledikleri, yaklaşımları ve yorumları araştırılıp farklı söylemlerin neler olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mevdûdi, Tefhimu'l Kur'an, Müteşâbih Âyetler

ABSTRACT

Master's Thesis

**MAWDÛDÎ'S APPROACH TO MUTESABÎH VERSES IN HIS WORK TITLED
TEFHÎMU'L-QUR'AN
Cihat MEYDAN**

Firat University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Interpretation of Tafsir

Elâzığ-2021 Page: IX+65

The concept of mutashabih in the Qur'an has been a word that has been researched by the method of tafsir and related sciences. Under the leadership of this concept, unknown or similar words were called mutashabih. When we look at the interpretations of the Qur'an, the number of words called mutashabih is quite high. The meaning differences given to these words constitute the general framework of our research.

It has been tried to understand how Ebu-l Ala al-Mawdudi, one of the important names in the recent history of Islamic thought and tafsir, gave meaning to and interpreted the verses and words that were accepted as mutashabih. What other scholars of science have said, approaches and comments on this subject will be investigated and what different discourses are will be examined.

Keywords: Tafsir, Mawdudi, Tefhimu'l Qur'an, Mutesabih Verses

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
I.GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Önemi	1
II.Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Kapsamı	2
IV. Araştırmanın Kaynakları.....	3
V.Kavramsal Çerçeve	4
V.1. Müteşâbih Kavramı	4
V.2-Muhkem Kavramı	7
V.3- Te'vîl Kavramı	8
V.4-Tefsir Kavramı	9
V.5- Hurûf-ı Mukattaa.....	10
V.6-Ulûmu'l-Kur'an.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MEVDÛDÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ	12
1.1. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi'nin Hayatı.....	12
1.2. Tefhîmû'l Kur'an Eserinin tanıtımı	15
1.3. Mevdûdi'nin Diğer Bazı Eserleri	17
1.3.1. Kur'an Bilinci.....	17
1.3.2. Kur'an'a Göre Dört Terim.....	17
1.3.3. İslam'da Cihat	17

1.3.4. İslâm'ın Anlaşılmasına Doğru.....	17
1.3.5 İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri	18
1.3.6 İslam'da İhya Hareketleri	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN İLİMLERİNDE MUHKEM ve MÜTEŞÂBİH	19
2.1.Kur'an'da Muhkem ve Müteşâbih	19
2.1.1.Müteşâbih Âyet ve Lafızların Tespiti	21
2.1.2.Müteşâbih Âyetlerin Te'vîli Konusu	24
2.2.Mevdûdi'nin Müteşâbih Âyetleri Ele Alış Şekli.....	27
2.2.1.Ali-İmran sûresi 7. Âyetin tefsiri.....	27
2.3. Müteşâbih görülen âyetlerin sınıflandırılması	31
2.3.1.Hakiki Müteşâbihler	32
2.3.2.Hurûf-ı Mukattaa	32
2.3.3.Ruh	35
2.3.4.Sûr.....	37
2.3.5.Dabbe.....	38
2.3.6.Levh-i Mahfuz	40
2.4.İzafî Müteşâbihler	42
2.4.1.İstivâ	42
2.4.2.Yed	44
2.4.5.Ayn	47
2.4.6. Cenb.....	50
2.4.7.Fevk	51
2.4.8. Vech.....	52
2.4.9. Gazab	54
2.4.10. Kürsî	55
2.4.11.Arş	56

2.4.12. Kalem	58
SONUÇ	60
KAYNAKÇA.....	62
ÖZGEÇMİŞ	65

ÖNSÖZ

Dünya ve âhiret hayatımıza bir rehber olarak Hz. Muhammed (sav) aracılığıyla gönderilen kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ilk nazil olmaya başladığı günden itibaren ona inananlar tarafından anlaşılmaya çalışılmıştır. Hz. Muhammed (sav)'in çağdaşı olan Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i anlama gibi problemleri olmamıştır. Daha sonraki dönemde coğrafi sınırların genişliği, dil ve kültür farklılıkları problemleri ortaya çıkarmıştır. Birebir Rasûlüllah'ın (sas) ağzından Kur'an-ı Kerim'i dinleyen sahabenin yokluğu yazı ve kayıt kültürünün fazla yayılmamış olması onu anlamayı güçleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim, Mübin bir kitap olmasına rağmen sahabe dâhil anlayamadığı ibareleri peygambere sormuşlar ve ona göre hareket etmişlerdir. Dolayısıyla dine yeni giren farklı kültürler anlayabildikleri kadarıyla anlamışlar ve anlatmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için yazılmış olan kitapların sayısı oldukça fazladır. Bu anlaşılma problemi Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kelime ve cümlelerde olduğu dolayısıyla onun yorumundan kaynaklandığı açıktır. Bütün bu çalışmaların amacı İslam dinine hizmet ve gönderilen mesajı en iyi şekilde anlamak onu hayata tatbik etmektir. Her müfessir ve bu alanda eser vermiş ilim erbabı Kur'an-ı Kerim'in her harfini titizlikle araştırmış gerek nakil gerekse kendi anlayış düzeylerinde yorumlamışlardır. Yorum farklılıkları bir sorun olarak değil bu amaç yolunda ya farklı söylemler geliştirmek ya da onu en iyi düzeyde anlatmaya çalışmak için girişilen çabaların ürünü olarak görmek gerekir.

Tefsir ilminin oluşum döneminden beri Kur'an'da geçen kelimeler zaman ve dönem değiştikçe yeni anlamlar yüklenmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü zaman ve zemin değiştikçe buna bağlı olarak anlayış da değişimin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Değişen zaman ve teknolojik gelişmeler karşısında insanın farklı düşünmesi kadar doğal bir sonucu olamaz. Sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlerin sonucu her dönem farklı yorumlara farklı anlayışlara ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla insanoğlunun değişmesi doğal karşılanmalı, bu değişimin sonucu yansımaların da literatüre katkı olarak sunulduğu gözden kaçırılmamalıdır

Yukarıda arz edilen sebeplerin sonucu olarak tefsir ve "Ulûmu'l-Kur'an" alanındaki değişimler bir doktrin olarak eklektik bir yapıyla çağımıza kadar gelmiştir. İlk yazılan tefsir ile günümüzde yazılan tefsirlerin arasında genel naslar dışında dağlar

VIII

kadar değilse de farklı bakış açılarının olması bu zaman değişiminden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Dil ve anlayış konusuna giren müteşâbih lafızlar da bu çalışmanın ana konularından biridir. Müteşâbih olarak adlandırılan âyetlerin varlığı bizzat Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı için araştırılıp anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma müteşâbih lafızların bazı alanlarında içeriğini anlamak için bazı alanlarda da onu anlamak değil, ona nasıl yaklaşılması gerektiğini öğrenebilmek içindir. Zira Allah Teâlâ'ya nispet edilen “yed”, “ayn”, “vech” gibi kelimelerin içeriğini bilmek Müslümanlar için hem görev değil hem de yasaklanmış bir alan olarak görülmüştür.

Müteşâbih konusu “Ulûmu'l-Kur'an” alanının en çok tartışılan hala tartışılmakta olan önemli bir konudur. Konunun bir sonuca bağlanamaması ve ortak bir fikir birliğine varılamaması bu konunun güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Araştırma bu konu üzerine yazılmış eserlerin genel anlamda gözden geçirilmesi ve özel anlamda da Mevdûdi'nin bu konuya bakışını ve tefsirine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Mevdûdi son dönemde yetişmiş ve eserleriyle adından sıkça söz ettiren İslam camiasında sözlerine itibar edilmiş önemli bir şahsiyettir. Dolayısıyla onun tefsiri ve araştırmaya konu olan müteşâbih âyetlere bakış açısının ne olduğu üzerinde durulması gereken bir konudur.

Çalışmamız giriş ve iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Müteşâbih kelimesinin ilk dönemde ve son dönemde yetişmiş âlimlerin nasıl bir anlam verdiğiyle başlayacak bu kelimenin anlam alanına giren konuların araştırılmasıyla devam edecektir. Araştırma tüm yazılan eserlerin konuya nasıl baktığı kadar geniş tutulmadan genel geçer kabul gören tefsirler ve “Ulûmi'l-Kur'an” kitaplarından faydalanılarak yapılmaya çalışılacaktır. Ardından Mevdûdi'nin eseri olan Tefhimu'l-Kur'an'da Müteşâbih olarak görülen âyet ve lafızların nasıl yorumladığına bakılacaktır.

Çalışmamızın hazırlanması esnasında kıymetli mesailerinden zaman ayırarak rehberlik eden her sorumuza cevap veren hocam Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN bey'e şükranlarımı arz ederim.

Cihat Meydan

Elâzığ-2021

KISALTMALAR

A.S	: Aleyhisselâm
B.	: Bin
Bk.	: Bakınız
Bşk..	: Başkanlığı
cc.	: Celle Celâluhû
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EKEV.	: Erzurum Kültür Akademi Vakfı
ESOGÜ	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İSAM.	: İslami Araştırmalar Merkezi
Md.	: Maddesi
S.	: Sayfa
SAV	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme Eden
Ts.	: Tarihsiz
Vb.	: Ve Benzeri
Vdğr.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınlar

I.GİRİŞ

I. Araştırmanın Önemi

Kur'an-ı Kerim Peygamberimiz aracılığıyla inmeye başladığından beri bu dinin mensupları tarafından sürekli anlaşılmaya ve hayata tatbik edilmeye başlanmıştır. Zaten bu alandaki yazılan külliyata bakıldığında bunun için harcanan mesainin ne denli büyük olduğu anlaşılmaya yeterli olacaktır. Bu konunun seçilmesindeki amaç tefsir literatürüne farklı bir bakış açısı getirerek adından söz ettiren Mevdûdi'nin diğer alanlarda yazdığı eserlerle birikimini ortaya koymuş görüşleri sürekli tartışılmış önemli bir müfessir olmasıdır. Mevdûdi klasik tefsir alanında yazılan eserleri yeniden ele alarak modern tarzda yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumlamıştır.¹

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için özel bir okuyucu kitlesi hedeflemesindeki amacının muhkem lafızları net ve tesirli bir şekilde aktarmak, geri kalan müteşâbih olan lafızları ise ilgilerini aşmadan oluşabilecek soruları yanıtlamak olarak belirlemiştir.² Konunun girift olması, kabul edilir bir ortak yolun olmaması ayrıca tarihi sürece bakıldığında geniş çaplı bir külliyatın bulunması bu konu için önemli bir ayrıntıdır.

Egemen düşüncenin dışında söz söylemenin kolay olmadığı açıktır. Bilhassa müteşâbih lafızlar konusunda farklı düşünce dünyası oluşturmak zorlukları beraberinde getirmektedir. Ortak bir anlayışın yakalanması zor olmakla beraber imkânsız olmadığı açıktır. Dolayısıyla ön kabullerden uzak objektif olarak konunun incelenmesi ile anlayış farklılıklarının çözülmesi mümkün gözükmemektedir.

Bu çalışma da ayrıca rehber olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim'in sadece Allah (cc) ve onun Peygamber'inin anlamını bildiği bir kitap olarak değil tüm insanlığın anladığı ve rehber olarak gönderildiğinin anlatılması amaçlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in her kelimesinin âlimler tarafından ayrı ayrı araştırılması ve onun anlamını en iyi şekilde ifade edilmesi için gerekli çabanın gösterilmesi gerekir. Her bakış açısının farklı sonuçlar doğurduğu bilinen bir gerçek olmakla beraber Müslümanların kitabı olan

¹Abdülhamit Birişik, "Ebû'l-A'lâ Mevdûdi'nin Kur'ân Yorumunu Şekillendiren Temel Dinamikler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (01 Haziran 2011): 1.

²Charles J. Adams - Ömer Baskan, "Ebu'l-A'lâ Mevdûdi'nin Tefhîm'ül-Kurân'ı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VII/4 (2007): 470.

Kur'an-ı Kerim'de bu yorum farkının insanlığa ve Müslümanlara ne kazandırdığı araştırılması gereken bir konudur.

II. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'in Müteşâbih olarak görülen yerlerinin açıklanmasının ve nasıl açıklandığının farklarını ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Çağdaş tefsircilerden Mevdûdi'nin, Müslümanlar açısından Kur'an'ın hayata tatbiki için önemli bir yeri olan müteşâbih âyetler konusunun nasıl anlaşılması gerektiğini onun bakışıyla açıklamaya çalışmaktır. Bizzat Kur'an-ı Kerimde bildirildiği gibi "âyetlerin bir kısmı muhkem bir kısmı ise müteşâbih olduğudur".³ Bu bildirimden sonra müteşâbih olan âyetlerin iyi bilinmesi ve onunla ilgili yorumların doğru yapılması gereği açık olarak âyette verilmiştir. Bu minval üzere müteşâbih konusunun doğru anlaşılması elzem bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Mevdûdi'nin müteşâbih âyetler konusundaki öne sürdüğü görüşleri dikkatle incelenmeli, diğer tefsirlerden farklı olarak söyledikleri dikkate değer konu olarak ele alınmalı ve onun bakış açısının Müslümanlara fayda getireceği gözden kaçırılmamalıdır.

Özellikle tefsir alanının İslam'ı anlamak için bir rehber olarak görülmesi, dolayısıyla burada geçen ifadelerin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Müteşâbih lafızların varlığı her kelimenin künhüne varılamayacağına bir göstergesidir. O halde müteşâbih konusunu muhkemle beraber nasıl yorumlanması gerektiği, bu yorumun ne kattığı çalışmanın başlıca amaçlarındandır. Müteşâbih konusunda temel anlayış zeminlerinin insanlara ne kattığı ve dine yapacağı hizmeti açıklamak, bu anlayış prensipleriyle ekol oluşturup kendi nizamına uymayanı ötekileştirmenin, dışlamanın mantığı olup olmadığı araştırılacaktır.

III. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Kapsamı

Araştırma konunun önemi ve Kur'an'ın nazilinden beri tartışma konusu olduğu için eski kaynakların ve o dönemde süregelen tartışmaların odağında yeni ve eski kaynaklardan faydalanılarak yapılacaktır. Eski kaynaklar bu konu hakkında ne dediği ne kadar önemli ise yeni ve çağdaş fikirlerin de önemi aynı derecede önemlidir. Çünkü her dönemde farklı düşünce yöntemleri farklı yorumlar bulunması doğaldır ve daha nice

³ Âli İmran 3/7

yorumlamaların ortaya çıkacağı açıktır. Bu doğrultudaki çalışma eser incelemesi yorum farklılıkları okuyucunun görüşlerine bırakılacaktır.

Çalışmanın kapsamı kendi içinde geniş olmakla beraber müteşâbih lafızlar ve onunla bağlantılı kelimeler ekseninde araştırılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada Mevdûdi'nin eseri olan Tefhimu'l Kur'an tefsirinin müteşâbih âyet ve lafızlara tefsirlerin bu konuya nasıl anlam verdikleri anlatılmaya çalışılacaktır. Buradaki amaç, otorite olarak kabul edilen diğer tefsirlerle arasındaki farkı bir arada görmek, ona göre bir düşünce sistemi oluşturmaktır.

Öncelikle müteşâbih kelimesinin anlam önemine binaen bu kelimenin ve bununla ilgili kelimelerin analizleri yapılacak kavramsal çerçeve sunulmaya çalışılacaktır. Mevdûdi'nin hayatı ve Tefhimu'l Kur'an eseri tanıtılacaktır. Mevdûdi'nin diğer eserleri tanıtılacak ve Mevdûdi'nin ilmi kişiliği ve yöntemleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Sonraki bölümde müteşâbih ve muhkem kelimelerinin Kur'an'da nasıl geçtiğine bakılacak müteşâbih görülen âyet ve lafızların tespitinde kullanılacak kıstasların ne olduğu araştırılmaya çalışılacaktır. Daha sonra müteşâbih âyetlerin te'vîli konusu ve ilim erbabının bu konudaki yorumlarına bakılacaktır. Sonrasında genel kabul gören müteşâbih lafızların tefsirlerde nasıl geçtiğine bakılmaya çalışılacaktır.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Araştırma daha önce yazılan tez ve kitapların öncüllüğünde hazırlanmaya çalışılmıştır. Mevdûdi'nin hayatı Esad Gıylani'nin "Mevdûdi'nin Hayatı" adlı eserinden, Turan Kışlakçı'nın "Çağa İz Bırakan Önderler" adlı eserinden, Mevdûdi'nin kızı olan Hümeysra Mevdûdi'nin "Babam Mevdûdi" adlı eserinden faydalanılmıştır. Ayrıca Abdülhamit Birışık'ın "Mevdûdi Hayatı Görüşleri ve Eserleri Doğumunun Yüzüncü Yılı Anısına Sempozyumu" adlı makalesinden, Lütfullah Kerim Bilgin'in hazırlamış olduğu "Mevdûdi'nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Mevdûdi'nin eser ve görüşlerinin tanıtımı ise Mevdûdi'nin "Tefhîmû'l-Kur'an" adlı eseri ve "Kur'an Bilinci" adlı eseri Abdülhamit Birışık'ın "Ebü'l-A'lâ Mevdûdi'nin Kur'ân Yorumunu Şekillendiren Temel Dinamikler" adlı makalesinden, Charles J. Adams'dan Ömer Başkan'ın çevirdiği "Ebu'l-A'lâ Mevdûdi'nin Tefhîm'ül-Kurân'ı"

adlı makalesinden faydalanılmıştır. Ayrıca Hurşid Ahmet, Zafer İshâk Ensârî'nin “Mevdûdî'nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı” adlı makalesinden ve Burhan Çonkor'un “Tefhimu'l Kur'an'da İsrailiyatın Ele Alınış Şekli” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

Ayrıca konuyla ilgili kavramsal çerçevenin sunulması ve tefsircilerin görüşünün alınması için tefsir kitaplarından ayrıca usul kitaplarından faydalanılmıştır. Bunlar başta Taberî'nin “Taberi Tefsiri” olmak üzere İbn. Kesîr'in “Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri”, Muhammed Ali es-Sâbunî'nin “Saffetü't Tefâsir”i, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” adlı tefsiri, Zemahşerî'nin “Keşşaf” Tefsiri, Mâtürîdî'nin “Te'vilâtü'l Kur'ân” adlı tefsiri, Kurtubî'nin “el-Camiu li-Ahkam'il-Kur'ân” adlı tefsiri ve Diyanet İşleri Başkanlığının “Kur'an Yolu meal ve tefsir” adlı tefsirlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Râgıb İsfahânî'nin “Müfredatından”, Muhsin Demirci'nin “Kur'an Müteşabihleri Üzerine” ve “Tefsir Usulü” adlı eserleridir. Ayrıca Suyûtî'nin “el-İtkan” adlı eseri ve Muhammed Abdulazim ez-Zürkani'nin “Menahilu'l İrfan” adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

V.Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde konumuzla alakalı olabilecek terimlerin anlamlarına bakmak konuyu anlaşılır kılmak için önemlidir. Araştırmada geçecek kelimeler muhkem ve müteşâbih ile ilintili olan tefsir, te'vil, Ulûmu'l Kur'an, Hurûf-ı Mukattaa olarak görülmektedir. Bu başlıkların her biri araştırmayı inceleyecek herkesin bu alanda olsun ya da olmasın vakıf olamayacağı kelimeler olabileceğinden açıklanmaya muhtaç olarak görülmektedir.

V.1. Müteşâbih Kavramı

Müteşâbih kelimesi bu kavramın zıddı olarak görülen “Muhkem” kavramı ile kullanıldığından dolayı ayrıca tefsir usûlü ve Kur'an ilimleriyle aynı başlık altında toplandığı için iki kelimenin anlam alanına beraber bakmak gerekmektedir.⁴ Kur'an'da geçen bu iki kelimenin ne anlam ifade ettiği sıklıkla tartışılmış ve ilerde değinileceği üzere farklı anlam alanları ortaya atılmıştır. İlgili âyetin mealinde “Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an') bazı âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına

⁴Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine* (İstanbul: Birleşik, 1996), 39.

göre) te'vîl etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar"⁵ buyrulmaktadır. Kur'an'ın başka âyetlerinde de muhkem ve müteşâbih lafızları kullanılmış ancak tartışma genellikle bu âyetin anlam ekseninde sürdürülmüştür. Öncelikle müteşâbih ve muhkem lafızlarının sözlük anlamlarına bakıp ardından bu kelimelerin tefsir terimi olarak ne ifade ettiğine bakmamız gerekmektedir. Ardından tefsir ilimlerinde nasıl değerlendirildiğine bakıp tefsirlerde nasıl anlam verildiğini araştırmaya çalışacağız.

Müteşâbih kavramının anlaşılması için öncelikle bu kavramın kaynağını ve anlamlandırılmasını yapmak gerekmektedir. Müteşâbih sözlük anlamı olarak "İster soyut isterse somut olsun aralarındaki benzerlikten dolayı iki şeyden birinin diğerinden ayırt edilememesi demektir."⁶ Ayrıca genelde benzeşme ve karışıklığa götüren benzerlik hususunda ortak yönü gösterirken "teşabuh" kelimesi kullanılır ve iki şeyden her biri bir diğerine benzediği hatta karıştığı zaman "teşabeha" ve "iştebeha" denilir. Yine birbirine benzeşen, karmaşık problemliler için "umurun müştəbihetün ve müşbihetün" denilir.⁷ Yine manaları bilinmeyen birden çok manaya ihtimalinden dolayı tercihlerde zorluk söz konusu olan kelimelere, âyetlere, harflere denir.⁸

Müteşâbih kelimesi ıstılahi mana da kullanımı ise; "Kur'an'da müteşâbih âyetler lafız veya mana açısından başkasına benzediğinden tefsiri zor olan âyetlerdir. İslam hukukçuları, müteşâbihi; zahiri, kastedilen manaya delalet etmeyen ifadedir diye tarif etmişlerdir."⁹ Celâleddin es-Suyûti, "el-İtkan" adlı eserinde manası kapalı olan, namaz vakitleri, oruç ayının ramazan ayında olması, sûrelerin başında olan hurûf-ı mukattaa, kıyametin vukuu, Ye'cuc Me'cuc, gibi konuların ve lafızların bilinemeyeceğinden dolayı müteşâbih olarak anlamlandırmıştır.¹⁰ Yine el-İtkan'da müteşâbihlerin İbn Ebi Hatim, Ali b. Talha tarikiyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Müteşâbihler

⁵Âli-İmran 3/7

⁶Râğıb İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat* (İstanbul: Çıra, 2017), 509.

⁷Muhammed Abdulazim ez-Zürkani, *Kuran İlimleri "Menahilu'l İrfan"* (İstanbul: Beka, 2015), II: 387.

⁸Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 222.

⁹İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, 509.

¹⁰Celâleddin es-Suyûti, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi "El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an"* (İstanbul: Medve, t.y.), II: 8-9.

âyetlerin mensuhu, önce ve sonra nazil olanları, darb-ı meselleri ve yeminler gibi iman edilip ameli gerektirmeyen âyetler olduğunu bildirmektedir.¹¹

Müteşâbih lafzı terim anlamı olarak farklı şekillerde anlamlar yüklenmiş ve tanımlanmış bu görüşler; kendisiyle ne kastedildiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan hususlara ayrıca anlaşılması için harici bir karineye ihtiyaç duyulan âyetlere ve helal haramla ilgili olan muhkem âyetlerin dışındakileri müteşâbih olarak saymışlardır.¹²Başka bir eserde; “Manaları bilinmeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflere denir” diyerek yapmıştır.¹³

Müteşâbih’in bu tanımından sonra anlaşılmaktadır ki sözlük anlamı ve terim anlamı farklı yorumlanmıştır. Çünkü sözlükte birbirine benzeyen ayırt etmekte zorlanılan şeyler için kullanılan müteşâbih lafzı, tefsir terimi olarak kullanıldığında ise anlamında kapalılık bulunan anlaşılamayan âyetleri işaret etmektedir. Eğer sözlükte birbirine benzeşen şeyler için kullanılıyorsa terim anlamı olarak da benzeşme kullanılması durumunda âyetler de farklı anlamalara sebep olduğu için olsa gerek müteşâbih kelimesi bilinemez durumlar için kullanılmıştır. Mesela yukarıdaki âyette geçen müteşâbih lafzına bilinemez değil de birbirine benzeyen âyetler anlamı yüklenseydi farklı bir anlam alanı ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktı. Müteşâbih lafızların anlamında ortak bir kanaatin olmadığı yerine göre bağlamına göre anlamlar verileceği görülmektedir. İslam dünyasındaki anlaşılma probleminin baş aktörlerinden biri müteşâbih lafızlar olarak belirlenmesi aşırı bir yorum olmasa gerektir.

Kelimenin hem bilinemez hem de benzeşen âyetlerin yerine kullanılması problemin kaynağı olarak görülmektedir. Kesinlikle bilinemeyecek terimler için başka bir kelime kullanılması en doğru yol olarak görülmektedir. Burada benzeşen, ayırt edilmesi güç anlamıyla beraber, kesinlikle bilinemez, manası da verilen müteşâbih kelimesine yorum eklemek doğal bir yol olarak açılmış olduğu gözlemlenmektedir. Zira hem bilinemez olan hem de benzeşen anlamı olan bir lafız ve âyete yorum eklemek elzem görülmüş olma ihtimali yüksektir. Örneğin “Kürsî” lafzı günlük kullanımda oturulacak yer anlamı taşırken Kur’an’da Allah’a ait bir makam olarak söylenmesi bu

¹¹es-Suyûti, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi’l Kur’an”*, II: 8.

¹²Demirci, *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*, 37-38.

¹³Demirci, *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*, 38.

kelimenin benzeşmeden dolayı yanlış yorumlamaya sebep olacağı açıktır. Bu kelime baştan bilinemez olarak kabul edilmiş olsaydı yorum ve benzetmeye mahal olmadan olduğu gibi anlaşılması anlam kargaşasına sebebiyet vermeyecekti.

V.2-Muhkem Kavramı

Muhkem kelimesinin sözlük anlamı ise “hakeme fiili düzeltmek amacıyla bir şeyi engellemek, ‘ahkemtuha’ hayvana gem vurmak, hüküm konusunda uzman olan kişiye ise hakem, bir şey hakkında hükmetmek ‘Bu şöyle’dir’ yahut ‘Öyle değil’dir’ diyerek bir şey hakkında karar vermektir. Bu kararın birilerini bağlayıp bağlamamasının bir önemi yoktur.”¹⁴ Yasaklama, koruma ve engelleme anlamı vardır. “Mesela şöyle derler: Bir işi sağlam dayanıklı yaptı, yani onu bozulmaktan korudu, onu bir işten çevirdi yani onu o işten korudu, engelledi anlamları vardır.”¹⁵ Muhkem sözlük anlamı itibariyle, sağlam, kuvvetli, fesattan uzak ve güvenilir gibi manalara gelmektedir.¹⁶ Zemahşerî ise muhkem kelimesinin “ihkam” mastarının ism-i mefulü olduğu buna göre kelimenin ihtimal ve iştibah’tan uzak tutularak sağlam kılınmasıdır der.¹⁷

Muhkem kelimesinin tefsir terimi olarak kullanımında Cemalettin es-Suyûti, el-İtkan’da bu kelimenin ifade ettiği anlamları kitabına almış ve itiraz etmemiştir; Muhkem ister tefsir ister te’vîl yoluyla olsun mananın kolayca anlaşıldığı ayetler olarak açıklamıştır.¹⁸ Muhkem, anlamında yoruma ve teville gerek duyulmadan kolayca anlaşılabilen âyetlere denir.¹⁹ Ayrıca Nazım ve te’lifi itibariyle herhangi bir ihtilafa yol açmayan, harici bir tefsire ihtiyaç duyulmayan âyetlere denir.²⁰

Bu tanım ile muhkem kelimesinin okunduğunda kaynak dil olsun okunan yabancı dil olsun tek seferde anlaşılma durumuna muhkem denir. Namaz, Oruç, hac gibi ibadetlerin yukarıdaki tanımlara göre muhkem kabul edildiği yani anlaşılır olduğu dolayısıyla kapalılık olmadığı ifade edilir. Ancak bu terimlerin Müslümanlar için anlaşılır olması, daha ayrıntısında içeriğinin nasıl olduğu bilinmemesi de muhkem lafızların da müteşâbih yönünün olduğunu göstermektedir. İlk bakışta kendisinden

¹⁴İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, 281-282.

¹⁵ez-Zürkani, *Kuran İlimleri “Menahilu’l İrfan”*, II: 387.

¹⁶Demirci, *Kur’an’ın Müteşâbihleri Üzerine*, 39.

¹⁷Recep Orhan Özel, *Keşşâf Tefsiri’nin Kur’an ilimleri yönünden incelenmesi* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs, 2012), 145.

¹⁸es-Suyûti, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi’l Kur’an”*, II: 7-8.

¹⁹Mustafa Özel, *Kur’an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kayıhan, 2016), 116.

²⁰Cüneyt Eren - Muammer Erbaş, *Kur’an İlimleri ve Tefsir Istılahları* (İstanbul: Katre, 2008), 170.

zahiren anlaşılabilir kapalılık bulunmayan önceki dini bilgilerle ne demek istendiği bilinen kelimelere muhkem denilmiştir.

V.3- Te'vîl Kavramı

Konu ile alakalı olduğu için kısaca te'vîl kelimesinin de anlamına bakmakta fayda görünmektedir. Te'vîl asla dönüş anlamına gelen “evl” kökünden gelmektedir. Bu yüzden ilmen de olsa fiilen de olsa kendisinden kastedilen şeye döndürmeye te'vîl denir.²¹ Ayrıca Celâleddîn es-Suyûti, el-İtkan'da te'vîl rücu manasında “evl” mastarından alınan bir kelimedir. Bir sözü te'vîl eden, o sözün inceliğine inen, taşıdığı manayı yerinde kullanan kimse demektir der.²² “Tef'îl babında rüya tabir etmek açıklamak anlamına gelmektedir.”²³ Te'vîl kelimesi tefsir, ta'yîn etmek, akıbet, vuku bulacağı bildirilen şeyin meydana gelmesi rüya tabiri ve sebep manalarına gelmektedir.²⁴

Te'vîl kelimesi ıstılahi mana da ise zahiri mutabık olan iki ihtimalden birine reddetmek, âyetin muhtemel olduğu manalardan birine rücû ettirme, âyetin ön ve arkasına muvafık olduğu muhtemel manalardan birine sarfıdır.²⁵ Ayrıca te'vîl herhangi bir lafzı bir delilden dolayı açık manasının haricinde başka bir manaya hamletmektir.²⁶ Te'vîl kelimesi iki ayrı zamanda farklı anlaşılmıştır ve bu iki dönem mütekaddim ve müteahhir dönemlerdir. Mütekaddim dönemde te'vîl; tefsirin eş anlamlısıdır, metindeki kapalılığı gidermek için söylenmek istenen manayı izah etmek ve doğrudan doğruya sözün kendisinden kastedilen şey ne ise onu anlamaktır. Müteahhir dönemde te'vîl anlayışı ise; başka bir manaya delalet etme delili olduğundan lafzın asıl manasından gerektirmediği başka bir manaya hamletmek, ya da âyetin sibak ve siyakına aykırı olmamak şartıyla lafzdaki açık manayı, muhtemel manalarından en uygun bir manaya çevirmektir.²⁷

Te'vîl kelimesinin üzerindeki tartışmalar oldukça fazladır Kur'an'da “Onun te'vîlini yalnızca Allah bilir ilimde derinleşenler de buna inandık hepsi Rabbimizin

²¹İsfehâni, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, 103.

²²es-Suyûti, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an”*, II: 445.

²³Eren- Muammer Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, s.258

²⁴Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 116.

²⁵İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV, 2019), 241.

²⁶Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, 117.

²⁷M. Zeki Duman, “Müteşabihâtın Te'vili”, *Bilimname* IX/3 (2005): 31.

katındandır derler”²⁸ diye geçen bölümünde tartışmanın müteşâbihin te’vîli ile uğraşmanın yanlış olduğudur. Çünkü eğer müteşâbihin te’vîlini yalnızca Allah bilirse ve bu konuda yorum yapmaya kalkmak bile âyette yasaklanmıştır. Öncelikle müteşâbih bilinmeli daha sonra yorum yapılmamalıdır. Ancak yorum yapılmadık müteşâbih lafız hemen hemen bulunmamaktadır. İlerde görüleceği üzere dabbe, Arş, İstiva, gibi bilinmesi imkânsız lafızların ve sıfatların bile yorumları yapılmıştır. Bu açıklamalar gerek Kur’an ile gerek hadislerle ve dine eklenen İsrâîliyyat ile bu konuların hepsinde yorum, te’vîl yapılmıştır.

V.4-Tefsir Kavramı

Tefsir kelimesinin sözlük manası İsfehânî de fesere maddesinde “Fesere” akılla anlaşılabilen bir anlamı ortaya çıkarmak demektir. Bu anlamda idrarın tetkikiyle hastalığın teşhis edilmesine tefsir denir. Tefsir bazen tek tek kelimelerin anlamıyla veya anlamı az bilinen kelimelerle ilgili olarak, bazen de bir şeyin te’vîli ile ilgili kullanılır”.²⁹ Bir şeyi açıklama, ortaya çıkarma ve kapalı bir şeyi açmaktır.³⁰

Tefsir kelimesi ıstılahi anlamda müşkil olan lafızdan murad edilen manayı keşfetmeye denir. Bu kelime İslam uleması tarafından Kur’an’da geçen müşkil ve garîb lafızların manasını açığa çıkarmak olarak bilinse de diğer ilimlerdeki bu tarzdan kelimeleri açıklamaya da tefsir denir.³¹ Ayrıca tefsir ilmi şu şekilde tarif edilmiştir. “Tefsir; inişi, senedi, edası, lafızları, lafızlara bağlı anlamları ve hükümlerle ilgili manaları bakımından Kur’an’ın araştırma konusu yapıldığı bir ilimdir.”³²

Tefsir literal okumadan ve te’vîl’den farklı olarak araştırma yapılan metnin tam ve isabetli başka anlamları olamayacak derecede açıklanması olarak anlaşılmaktadır. Tefsirdeki amaç; te’vîl gibi yorum katmak ya da böyle de düşünülebilir demekten uzak olma ve kesinlik katma durumu olarak görülmektedir. Mezhep aidiyetini de göz önünde bulundurarak her tefsirin amacının bu olduğu aşikârken ancak hedefin farklı olabileceği izahtan varestedir.

²⁸Âli-İmran 3/7

²⁹İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, 747.

³⁰Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 283.

³¹Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 240.

³²ez-Zürkani, *Kuran İlimleri “Menahilu’l İrfan”*, II: 18.

V.5- Hurûf-ı Mukattaa

Kur'an'ın bazı sûreleri başlarında yer alan harflere mukattaa harfleri denir. Zahiri itibariyle herhangi bir manaya karşılık gelmediği için buna hakiki müteşâbih de denilmektedir.³³ Hurûf-ı mukattaa harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile kesilmiş, kesik anlamına gelen mukattaa kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan harf grubuna verilen isimdir.³⁴ Suyûti hurûf-ı mukattaa ile ilgili bu harfleri müteşâbih âyet olarak kabul eder ve manasının ancak Allah tarafından bilinebileceğini söyler.³⁵ Zemahşerî ise hurûf-ı mukattaa'nın her biri birer harf değil isim olup aynı zamanda murabtır ve başında buldukları sûrelerin ismidir der.³⁶

Oluşum döneminden beri bu harflerin ne anlama geldiği konusunda kesin bir haber bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu harflerle ilgili çeşitli görüşler bulunmakta ve bu görüşlerin neticesinde harflerin anlamları veya işaret ettiği isim ve yerler olduğu ya da bilinemeyeceği ekseninde tartışma konuları olmuştur.

V.6- Ulûmu'l-Kur'an

Sahabe saf Arap milletindendi ve onlar Rasûlullah'ın (sas) nübüvvetine şahitlik ederek o üslupların zevkine varıyor bilemedikleri veya manasını anlamada zorluk çektiklerinde hemen Rasûlullah'a soruyorlardı. Dolayısıyla bu dönemde Kur'an ilimlerinin hazırlanmasına pek ihtiyaç yoktu. Bundan sonraki dönemde farklı din ve inanışlardaki kişilerin İslam dinine dâhil olması ve sahabe döneminin sona ermesiyle bu ilimlerin bilinmesi gerektiği yönünde ihtiyaç hâsıl olmuştur.³⁷ Kur'an ilimleri Arapça'da "Ulûmu'l-Kur'an" şeklinde izafiyet terkiibiyle ifade edilmektedir. Bu terkipte yer alan "ulum", ilim kelimesinin çoğuludur. Lügatte bilmek ve anlamak manalarına gelen ilim ıstılahta "meseleleri delilleriyle idrak etmek" demektir. Kur'an "ilimleri; İnişi, tertibi, toplanması, yazılması, okunulması, tefsiri, icazı, nasihi, mensuhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi bağlamında Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimler" diye tarif edilebilir.³⁸

³³Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, 68.

³⁴Abdullah Önder, *Te'vili Açısından Taberi, Zemahşerî, Râzî ve Bursevi'nin Tefsirlerinde Huruf-u Mukatta'a* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes, 2016), 5.

³⁵es-Suyûti, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi "El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an"*, II: 22.

³⁶Özel, *Keşşâf Tefsiri'nin Kur'an ilimleri yönünden incelenmesi*, 197.

³⁷Subhi es-Sâlih, *Kur'an İlimleri* (İstanbul: Hikmet Evi, 2019), 123.

³⁸Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019), 129.

Bu terkipte “ulum” lafzı tekil değil çoğul olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi Kur’an’la bağlantılı olacak bütün ilimlerin kastedilmesi amaçlanmıştır. Bu ilimler içinde şunlar sıralanabilir: Tefsir, kıraat, resmu’l Osmanî, i’cazu’l Kur’an, sebebi nüzul, nasih-mensuh, İ’râbû’l-Kur’an, Garîbü’l-Kur’an, dini ilimler, dil ilimleri vb.³⁹

Kur’an ilimleri, beşer aklıyla girift görülen yer ve lafızların anlaşılmasında, çözülmesinde büyük payı vardır. Kur’an çağlara ve tüm insanlığa indirilmiş bir kitaptır onun anlaşılması için gösterilen çabaların onun eksik yanlarını ya da çelişen yerlerinin olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle onun hakkında bilgisi olmayanların ve ön kabullerle açığı bulmak amacıyla yapılan okumaların boşa çıkarılacağı alan Kur’an ilimleri olarak görülmektedir. Kur’an ilimleri apolojik bir tarz benimsememiş çağlar boyu değişen dünya ve isteklerin, doğan ihtiyaçların göz önünde tutularak geliştiği bir ilim olarak müşahede edilmektedir.

³⁹ez-Zürkani, *Kuran İlimleri “Menahilu’l İrfan”*, II: 51.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEVDÛDİ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi'nin Hayatı

Tam adı Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi olan müfessirimiz Hicri 1321, Miladi 1903 yılının 25 Eylül'ünde Hindistan'ın güneyindeki Haydarabad-Dekkan bölgesinin Evrengabad kentinde dünyaya gelmiştir.⁴⁰ Kendisine büyük dedesi Ebu'l-A'lâ'nın adı verildi. Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için Seyyid Ebu'l-A'lâ olarak anıldı. Annesi Rukiye Begüm, Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türk asıllı bir ailenin kızıdır. Babası Ahmet Hasan eğitimiyle bizzat ilgilendi, İngiliz baskısı altındaki eğitim sistemine karşı olduğundan eğitimini dışarıdan hocalar tutarak evde almasını sağladı.⁴¹ Çünkü babası batı tarzı eğitimin acı meyvesini bizzat tatmış, onun yıkıcı ve kendi düşünce tarzını dayatmaya çalışan değerler sistemine evladının da maruz kalmasını istememişti.⁴² Seyyid Mevdûdi'nin babası, oğluna dini eğitimin verileceğini daha önceden kafasına koymuş dolayısıyla ona Urduca ve Farsça'nın yanı sıra Arap dili, Fıkıh ve Hadis dersleri verdirmiştir. Ayrıca modern bilimin bazı alanlarına ve İngilizce eğitime de dikkat edilmiştir.⁴³ Seyyid Mevdûdi 11 yaşında evdeki ilk eğitimini tamamladıktan sonra medrese eğitimine başladı. Fizik, Kimya, Matematik gibi almadığı dersleri de burada tamamladı.⁴⁴ Gençlik yıllarında babasını kaybetti ve çalışma hayatına atıldı. Birkaç yerel gazetede çalıştıktan sonra Delhi'de yayınlanan "el-Camiad" isimli gazetede müdür olarak çalışmaya devam etti.⁴⁵

Günümüzde var olan İslamofobi o dönemde siyasi kargaşanın hüküm sürdüğü Pakistan'da da bir sorun olarak görülüyor ve İslam dininin savaş dini olduğu anlatılıyordu. Bu sorunu Mevdûdi ilk olarak yazdığı "İslamda Cihad" adlı kitabında ele alıp dünya Müslümanlarının dikkatini çekerek Cihad konusunun yıkıcı bir hareket olmadığını güzel bir üslupla anlatmıştır.⁴⁶ Genç yaşta yazdığı (24) bu kitap hem kendisinin bilgi birikimini göstermiş hem de dünya üzerindeki Müslümanları

⁴⁰Esad Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı* (İstanbul: Hilal, 2000), 23.

⁴¹Turan Kışlakçı, *Çağa İz Bırakan Önderler* (İstanbul: İlke, 2015), 22.

⁴²Lutfullah Kerim Bilgin, *Mevdûdi'nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara), (2016), s.9-10

⁴³Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 32.

⁴⁴Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 33.

⁴⁵Burhan Çonkor, *Tefhimu'l Kur'an'da İsrailiyatın Ele Alınış Şekli* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008), 6.

⁴⁶Hümeyra Mevdûdi, *Babam Mevdûdi* (İstanbul: Mana, 2018), 27-29.

etkilemiştir. Bu etkilenmenin en önemli göstergelerinden biri Allame Muhammed İkbâl'in methiyelerine şöyle mazhar olmuştur: "İslâm'ın cihad anlayışı ve barış, savaş, yasa ve gelenekleri hakkında yazılan bu en güzel kitaptır ve her okuyucunun bu eseri okumasını salık veririm."⁴⁷ Bu kitabın okunmasını çağdaşı olan diğer âlimlerde desteklemişlerdir. Destekleyen âlimler içinde Muhammed Ali Cinnah, Hilafet hareket lideri Muhammed Ali Cevher, Cemiyet-i Ulema-i Hind âlimi Mevlâna Ahmed Said ve Seyyid Süleyman Nedvi bulunmaktadır. Ayrıca eser arapçaya tercüme edilince, Şehid Hasan el-Benna, tüm İhvan-ı Müslimin üyelerine bu kitabı okumalarını önermiştir.⁴⁸ Müfessirin bu yaşta bu övgüleri alması elbette onun ilmi kişiliğinin ve alt yapısının sağlam olduğunun göstergesidir.

1928'de dört yıl boyunca görev yaptığı yayın yönetmenliği görevinden, bulunduğu ortamın entelektüel gelişimine fayda vermeyeceğini düşündüğünden istifa edip Haydarabat'a geçiş yaptı. Bu geçiş onun için gazetecilikten âlimliğe ve bilahare müceddidliğe geçiş olarak görülmektedir.⁴⁹ Haydarabat'ta kaldığı süre içinde Müslümanların durumunu derinden inceleyen ve onlar için çıkış yolu arayan kitaplar yazdı. En çok yöneldiği konuların başında Müslümanların ıslahı bulunmaktadır. Bu ıslah şeklinin nasıl olacağı konusunda çeşitli öneriler sunup Avrupa karşısında Müslümanların taklitçilikten kurtulup kültürel eziklikten çıkmaları önerilmektedir. Bunun mümkün olması ise İslami düzene tekrar sahip çıkmakla olacağı dolayısıyla Müslümanların kendi dinlerini tesis etmesi gerektiğine olan inanç ile savunmaktadır.⁵⁰

1930'ların ortasında Hindistan'ı kuşatan politik ve kültürel sorunlar üzere yazı yazmaya başlayan Mevdûdi bu sorunların çözümünün kısa vadede çözülecek problemler olarak değil İslami bir çerçeveden bakılarak çözüleceğini dile getirmiştir. Müslümanların kafalarını kurcalayan gösterişli ve yeni türedi ideolojilerin boş bir hayalden ibaret olduğunu savunmuş, daha çok milliyetçilik bağlamında ortaya çıkan bu türedi ideolojilerin İslam'la bir alakasının olmadığını sert bir şekilde eleştirmiştir. O zamanlar, Filozof şair Muhammed İkbâl'den bir davet almış Haydarabat'ı terk edip Doğu Pencab'ta, Pathankot ilçesinde bir yere yerleşmiştir. Burada Dâru'l-İslam adlı bir araştırma merkezi açmış, İkbâl ile İslam bilimlerinde üstün nitelikli çalışmalar yapmak

⁴⁷Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 41.

⁴⁸Kışlakçı, *Çağa İz Bırakan Önderler*, 52.

⁴⁹Bilgin, *Mevdûdi'nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, s.23

⁵⁰Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 42.

istemmiş bu alanda üstün nitelikli bilginler yetiştirmeyi planlamıştı.⁵¹ Maalesef, bundan bir ay sonra Allame İkbâl vefat etti. Ancak o yılmadı geldiği bu köyde Dâru'l-İslam merkezini devam ettirdi.⁵²

Buradaki faaliyet bazı kesintilere rağmen 1947 yılına kadar devam etmiştir. Bu arada ihya faaliyetleri devam ederken Mevdûdi, 1941 yılında siyasi gelişmelerin iki müstakil devletin doğacağına işaret ettiğinden yeni bir teşkilat kurulması gerektiğini çevresindekilere bildirmiştir. Bunun neticesinde Cemaat-i İslami denilen yapı kurulmuş ve hareket lideri olarak Mevdûdi seçilmiştir. Hindistan'ın bölünmesiyle başlayan süreç, yeni ülke Pakistan'ın sancılı başlangıç yılları Mevdûdi üzerinde ilmi ve fikri olarak dünya görüşünde etkili olmuştur. Siyasi bir tarafı da olan bu Cemaat-i İslami yapısının içinde seçimlere girilmiş Mevdûdi için acı tecrübeler elde edilmiş ancak onun düşüncesinin olgunlaşmasına olumlu yönden katkısı olmuştur.⁵³

1947'de Pakistan'ın kuruluşuyla beraber Cemaat-i İslami de Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ayrı teşkilat haline getirilmiştir. Mevdûdi Pakistan tarafında kalıp partinin buradaki liderliğini üstlenmiştir. Mevdûdi 1956'da hac yolculuğuna çıkmış bu yolculukta Beyrut ve Dimaşk'a uğrayarak İhvan-ı Müslim'in liderleriyle görüşmüştür. 1959'da ise yazacağı tefsir kitabı için Kur'an'da geçen yerleri bizzat görmek ve araştırmak üzere başka bir yolculuğa çıkmıştır.⁵⁴

1958 de General Eyüp Han Pakistan'da darbe yapmış bu darbenin sonucu sıkıyönetim kırk dört ay sürmüştür. Daha sonra 1962 başlarında sözde sıkıyönetimi kaldıran General Eyüp Han anayasayı dayatmış ve bu süre içinde Mevdûdi tüm baskılara rağmen faaliyetlerini durdurmamış, halkın ıslahı için çalışmıştır. 1963 yılında kendisine suikast yapılmaya çalışılmış bundan sağ kurtulmuştur. Hindistan ile olan siyasi çekişmelerde kendisine zulmeden Pakistan yöneticilerinin kim olduğuna bakmadan ülkesinin yanında yer almıştır. 1964 yılında üçüncü defa hapse girmiş hayatı mücadeleyle geçmiştir.⁵⁵

⁵¹Hurşid Ahmet - Zafer İshâk Ensârî, "Mevdûdi'nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2009): 82.

⁵²Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 45.

⁵³Birişik, "Ebû'l-A'lâ Mevdûdi'nin Kur'an Yorumunu Şekillendiren Temel Dinamikler", 1-20.

⁵⁴Anis Ahmad, "Mevdûdi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2004), 29: 432-437, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevdudi>.

⁵⁵Giylani, *Mevdûdi'nin Hayatı*, 121-138.

Bu mücadele ve zulüm yılları boyunca Mevdûdi, kendini eleştiren ve muhalif olanlar dâhil olmak üzere, kararlılığı ve azimli iradesi ile herkesi etkiledi. Kadıyânilik problemi ile ilgili ağır bir risale yazdığı gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırıldı. Bu durumda bile af dilekçesi vermekten kaçındı bunun ailesi tarafından yapılmasını da reddetti. Çevresine ölüm ve hayatın sadece Allah'ın (cc) elinde olduğunu söyleyen şu cümleleri dile getirdi. "Eğer benim, ölüm vaktim gelmişse, hiç kimse beni bundan kurtaramaz. Yok, eğer gelmediyse; ne yaparlarsa yapsınlar, beni darağacına gönderemezler." İç ve dış baskıların yoğunluğuyla karşılaşan hükümet yetkilileri ölüm cezasını önce ömür boyu hapse ardından serbest bırakılmasına karar vererek sonuçlandırdı. Mevdûdi, yaklaşık altmış yıllık kamu hayatına hareketli bir ömür ve yüz yirmiden fazla kitap ve risale sığdırdı.⁵⁶

1979 Nisan'ında Mevdûdi'nin müzmin böbrek hastalığı artmış daha önceden bulunan kalp rahatsızlığı da nüksetmişti. Tedavi için Amerika'ya gitti ve oğlunun da doktorluk yaptığı Buffalo'da hastanede müşahede altına alındı. Bu süreçte kaleme aldığı Siret-i Nebevi kitabını bitirdi, Müslüman liderlerle görüştü, vaktini bekleyerek geçirmede. Bir dizi ameliyatın ardından durumu kötüleşti ve 22 Eylül 1979'da yetmiş yedi yaşında iken hakkın rahmetine kavuştu.⁵⁷

1.2. Tefhîmû'l Kur'an Eserinin tanıtımı

Mevdûdi tefsirine "*Ben bu çalışmayı, Kur'an'ın anlaşılması yolunda daha önceden yapılmış olan tercüme ve tefsirlerde bazı yönlerin eksik kaldığını müşahede ettiğimden dolayı yaptım*"⁵⁸ diyerek tefsirine başlamıştır. Tefsiri yedi ciltten oluşmaktadır. Amacını iki sebebe bağlayan Mevdûdi ilk olarak Kur'an'ın saf ve gerçek mesajını iletmek ve tefsirlerde eksik kalan yönleri ortaya çıkarıp insanlığın hizmetine sunmak olarak belirtmiştir. Eserin meal bölümünde motamot (kelime, kelime) tercüme yerine serbest tercüme yöntemini seçmiştir. Bunun sebebinin motamot tercüme anlayışının eksikliğinden değil, bunun hakkıyla yapıldığından şüphesi olmadığı ancak serbest tercüme yöntemiyle akılda daha çok kalıcı olacağına inandığından bu yönteme başvurduğunu bildirmiştir.⁵⁹

⁵⁶Ahmet - Ensârî, "Mevdûdi'nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı", 183.

⁵⁷Kışlakçı, *Çağa İz Bırakan Önderler*, 126-127.

⁵⁸Ebû'l-Alâ Mevdûdi, *Tefhîmû'l-Kur'ân* (Ankara: İnsan, 2018), I: 2.

⁵⁹Mevdûdi, *Tefhîmû'l-Kur'ân*, 2018, I: 3.

Tefsirine giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim'in mucizeliğinden ve onun evrensel bir önem taşıdığından bahseder. O'nun içeriğinde birbirinden bağımsız görünen âyet ve sûre bağlantıları olduğunu anlatır. İnsan kendi döneminde okuduğu kitaplarla karıştırmadan belli bir giriş, gelişme, sonuç bölümleri beklemeden yani ön yargısız okunması gerektiğini söyler. Zaten mucizevî ahenk burada yatmaktadır. O'nu okumaya başlayan kimse ona ön yargılarla değil tamamen objektif bir akılla yaklaşmalıdır. Ana fikir olan insan konusu iyi bilinmeli âyetlerin bağlamı indiği dönemle ilişkilendirilmelidir. Tefsirin giriş bölümünde ayrıca sûrelerin Mekkî ve Medeni bilgisi verilir. Vahyin nasıl olduğu ve Kur'an'ın tedvini ile ilgili bilgilere de yer vermektedir. Tefsir kısmında ise her sûrenin nüzülü ile ilgili bilgiler verip o dönemle ilgili tarihi gerçeklikleri de sunmaktadır.⁶⁰

Tefhimu'l-Kur'an klasik tefsirlerden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Bunlar arasında en belirgin olanı Kur'an'da adı geçen yerlerin incelenmesi için buralarda bulunulmasıdır. Bir başka orijinal özelliklerden biri de adı geçen yerlerin okuyucuda kalıcı bir bilgi olması için eserinde görsel bilgilere yer vermesidir. Eserinde ayrıca arkeolojik bilgilerin ve bulguların bulunması onun farklı bir özelliğidir. Tefhimu'l Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes ve Talmud ile Kur'an-ı Kerim karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırma Kur'an-ı Kerim ile diğer kitapların bakış açısının görülmesi açısından önemlidir. Kaynak kullanımında bilgi verilmesi üçüncü ciltten sonra ise günümüz çalışma yöntemlerine uygun olarak verildiği görülmektedir.⁶¹

Tefsirinin bir başka özelliği ise Kur'an'ın mesaj ve anlamını günümüz kadın ve erkeklerine, insanın gönlüne nüfuz eden bir tarzla sunmasıdır. Toplumsal ve bireysel olarak karşılaşılan problemlere Kur'an'ın önerdiği uygun çözümler getirmesi onun ayrı bir özelliğidir.⁶²

Müfessir, eskilerin dediği gibi "ibnü'l-vakt'tir. Yani bulunduğu dönemin çocuğudur dolayısıyla sosyal, ekonomik ve siyasi konjonktürüne göre yorumları değişiklik gösterebilir. Bundan etkilenmek de doğal bir durumdur. İlk üç asırda rivâyet odaklı tefsirlerin bulunması daha sonraki dönemlerde ise Mu'tezile'nin etkisiyle akılcı yorumların bulunması bunun göstergesidir. Bu normal bir durumdur, Kur'an-ı Kerim'in dirileri muhatap alan bir hitap tarzı vardır. Bunun anlamı geleceğe yönelik toplumu

⁶⁰Mevdûdi, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 2018, I: 5.1/5

⁶¹Abdülhamit Birışık, *Mevdûdi Hayatı Görüşleri ve Eserleri Doğumunun Yüzüncü Yılı Anısına Sempozyum*, (İstanbul: İnsan), (2007), s.43-61

⁶²Ahmed el-Ensârî, "Mevdûdi'nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı", s.183-184

ıslah etme yolunda öngörülerini olmayacağı anlamında değildir. Bilakis yetkin olan müfessirler hem dönemlerine hitap eden bir tarzda Kur'an-ı açıklar hem de gelecekteki insanları aydınlatacak yorumları yaparlar. Tefhimu'l Kur'an da yirminci yüzyılda yazılan eserler arasında geleceğe yönelik öngörülerini olan başka dillere çevrilen önemli bir tefsir kitabıdır. Tefsirine yön veren düşünce sistemi ve yöntemi büyük oranda sağlıklı olan Mevdûdi'nin zaman zaman tefsiriyle ilgili ciddi eleştiriler de almıştır.⁶³

1.3. Mevdûdi'nin Diğer Bazı Eserleri

1.3.1. Kur'an Bilinci

Hacim olarak küçük ancak içerik olarak Kur'an'ın anlaşılması için rehber olarak kullanılabilir zengin içerikli kitabıdır. Bu kitapta vahyin başlangıcıyla onun üslûbu, düzenlenişi, tedvini hakkında bilgi vermektedir. Vahyin gerekliliğini anlatıp onun eşsizliğinden bahsetmektedir. Ayrıca Kur'an araştırmacılarına tavsiyeler verip onun anlaşılması için önemli noktalara değinmektedir.

1.3.2. Kur'an'a Göre Dört Terim

Mevdûdi'nin küçük hacimli eserlerinden olmasına rağmen, etkisi ses getiren kitaplarından. Kur'an'ın hakkıyla anlaşılması için İlah, Rab, Din ve İbadet kavramlarının iyice anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bu kavramların nerede nasıl geçtiğini ayetlerle anlatıp kök manalarına inmektedir.

1.3.3. İslam'da Cihat

Bu eser, Hint Müslümanları üzerinde büyük etki göstermiştir. Mevdûdi'nin hayatını anlatırken de ele alınan eser İslam dininin savaş dini olmadığını anlatmaktadır. İslam'a olan ön yargıların yanlışlığından bahseden kitap dönemin âlimleri tarafından övgüyle bahsedilmiştir.

1.3.4. İslâm'ın Anlaşılmasına Doğru

Bu eser Mevdûdi'nin genel anlamda İslam dininin terimlerini ele alarak açıklaması üzerine yazılmış bir eserdir. Eserde peygamberlik teriminden başlayarak son peygambere kadar neden inanılması gereken insanlar olduğundan bahsedip tebliğ ve

⁶³Birişik, "Ebû'l-A'lâ Mevdûdi'nin Kur'ân Yorumunu Şekillendiren Temel Dinamikler", 1-20.

metotlarının yollarını anlatmaktadır. İman konusunu geniş şekilde ele alıp iman gereği ibadet konusunda bilgi vermektedir.

1.3.5 İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri

Bu eser, Mevdûdi'nin çok yönlü bir âlim olduğunun göstergesi olan bir eser niteliğindedir. Tefsir ilmi birçok alanda uzmanlık gerektiren bir ilim olduğu aşikârdır. Dolayısıyla Mevdûdi'de hayatından bahsedilirken değinildiği üzere birçok ilimle uğraşmıştır. Eser ekonomik sistemin sorunlarının temellendirilmesiyle başlıyor ve çözüm yollarının neler olacağını İslam ekonomik sistemi ve diğer sistemlerle karşılaştırarak yapıyor. Güncel ekonomik problemlere İslami ekonomik sistemin nasıl yaklaştığını anlatmaktadır.

1.3.6 İslam'da İhya Hareketleri

Yine Mevdûdi'nin önemli eserlerinden biridir. Bu eser de hacim olarak küçük ancak içerik olarak etki alanı geniş bir eserdir. Eser, Asrısaaadet döneminden sonra oluşan problemlere nasıl yaklaşılması gerektiğini anlatmaktadır. Yenilenme hareketlerinin ve içtihat konusunun derinine incelendiği eserde yeni oluşacak sorunların nasıl çözülmesi gerektiğini anlatmaktadır. Tecdid hareketinin sağlıklı olması için iki konudan bahseden eser bu iki konunun biri diğer pozitif bilimlere öğrenmek diğer zamanın problemlerini iyi okumaktan geçtiğini anlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN İLİMLERİNDE MUHKEM ve MÜTEŞÂBİH

2.1.Kur'an'da Muhkem ve Müteşâbih

Kur'an ilimleri ve tefsir usûlü alanında yazılmış eserlerin içinde genelde muhkem ve müteşâbih konuları yer almaktadır.⁶⁴ Muhkem ve müteşâbih cihetinden üzerinde durulması gereken üç âyet bulunmaktadır.⁶⁵ Bu âyetlerin birinde Kur'an'ın tamamının muhkem olduğu bildirilmektedir. Bu âyet Hud sûresi birinci âyettir. “Elif lam Râ, Bu öyle bir kitaptır ki âyetleri hikmet sahibi ve her şeyden haberi olan (Allah) tarafından muhkem kılınmış sonra da güzelce açıklanmıştır”⁶⁶ Bir başka âyette Kur'an'ın tamamının müteşâbih olduğunu bildirmektedir. Bu âyet'de “Allah sözün en güzelinin müteşâbih, ikişerli bir kitap halinde indirdi...”⁶⁷ Mealindeki âyettir. Diğer âyet ise Ali-İmran sûresinde geçen âyettir. “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”⁶⁸

Zikredilen bu âyetlerin başta aralarında anlamlarına göre bir karışıklık olduğu düşünülebilir. Kur'an'ın muhkem olduğunu bildiren âyetten muradın mükemmellik ve herhangi bir eksik yönünün bulunmamasıdır. Kur'an'ın müteşâbih olduğunu bildiren âyet ise Kur'an'ın hak kelamı olması ve içinde şüphe bulunmaması onun i'caz yönünü ortaya çıkarması anlamına gelmektedir.⁶⁹ Âli-İmran sûresinde geçen âyet'de ise Kur'an'ın hem muhkem hem de müteşâbih olduğunu bildirmekte ve problemin buradan kaynaklandığı açık olarak görülmektedir. Âyete göre müteşâbih olarak görülen âyetlerin peşine düşmenin yani onu farklı yorumlamanın, te'vîl etmenin yanlışlığı üzerinde özellikle durulmaktadır. Bir kısmının muhkem, bir kısmının müteşâbih olduğunu bildiren âyetteki anlam şudur: Kur'an'ın delaleti açık ve net olan kısmı vardır, delaleti

⁶⁴Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 122.

⁶⁵Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, 69.

⁶⁶Hud 11/1

⁶⁷Zümer 39/23

⁶⁸Âli-İmran 3/7

⁶⁹es-Suyûti, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an”*, II: 8.

gizli olanı da vardır. Ulema arasında ihtilaf olsa da delaleti açık olanla gizli olan arasında hiçbir çelişkinin olmadığı konusunda ittifak vardır.⁷⁰

İsfehâni âyetleri 3 kısma ayırır:

- 1- Mutlak olarak muhkem olanlar.
- 2- Mutlak olarak müteşâbih olanlar.
- 3- Bir yönüyle muhkem bir yönüyle müteşâbih olanlar.

Bu ayırmadan sonra “müteşâbihler üç kısma ayrılır.” demiştir.

Birinci kısım müteşâbihlerin bilinmesine imkân yoktur, bunlar kıyametin saatinin bilinmesi ve nasıl olduğu ile ilgili olan âyetlerdir.

İkinci kısım müteşâbihlerin ise insanların bunlar hakkında bilgi sahibi olma imkânları vardır bunlar garip (az kullanılan) ve muğlak (anlamı kapalı olan) hükümler gibi şeylerdir.

Üçüncü kısım müteşâbihler ise bu iki kısım arasında gider ve gelir. Bu kısma ait olan lafızları sadece ilimde rüsh sahibi derinleşmiş kişiler bilir bu seviyede olmayan kişiler bilemez der.⁷¹

Süyûti'de kitabında İsfahâni'nin müteşâbih ayırımını aynen almıştır. O ayrıca “Hattâbi, müteşâbihleri iki kısma ayrıldığını söyler. Birisi, muhkem bir âyete müracaat edildiğinde manası anlaşılan müteşâbihtir. İkincisi, kalplerinde kötülük olanların tabii olduğu, te'viline gittiği, fakat gerçek manasını kavrayamayıp fitneye sebep olan şüpheye düştükleri müteşâbih, bu kısımdaki müteşâbihtir.”⁷²

Zemahşerî muhkem ve müteşâbih konusunda muhkemin ihtimal ve iştihahtan uzak tutularak sağlam kılınması demiştir. Müteşâbih konusunda ise bu lafzın benzeşme olduğunu bildirmiştir. Kur'an'ın bir kısmının muhkem bir kısmının müteşâbih olduğunu bildiren Ali-İmran 7. âyetindeki kullanımında müteşâbih lafzının muhkemin zıddıyla mana vermiştir. O muhkem âyetleri anlamada müteşâbih âyetlerde bir anlama ölçütü

⁷⁰ez-Zürkani, *Kuran İlimleri “Menahilu'l İrfan”*, II: 390.

⁷¹İsfehâni, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, 509-510.

⁷²es-Süyûti, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an”*, II: 12.

olarak kabul etmektedir. Bu âyete getirdiği yorumda “ilimde derinleşenlerin’de” müteşâbih âyetlerin te’vîlini bilebileceği kanaatini taşımaktadır.⁷³

Muhkem ve müteşâbih konusunda M. Sait Şimşek kitabında “muhkemin sağlam, sağlam kılınmış olduğuna yer verdikten sonra müteşâbih için benzer olan şeylere müteşâbih denilmektedir.” der.⁷⁴ O’da İsfahânî’nin müteşâbih ayrımına kitabında yer verdikten sonra âyet üzerindeki vakıf yerinin üzerinde ihtilaf olduğunu bildirmektedir. Bu ihtilafın sebebi selefın çoğunluğu tarafından kabul edilen durağın lafza-i celâl üzerinde olmasını kabul ederken, durağın “rasihune fil ilm” üzerinde olmasını gerektiğini bildiren başta Mücahit olmak üzere “müteşâbihin bilineceğini kabul edenler tarafından ileri sürülerek ihtilafa düşmüşlerdir.” demektedir.⁷⁵

Mevdûdi “müteşâbih âyetlerden muradın, beşerî bilgi ve duyularla hakikat ötesinin izah edilmesi” olduğunu bildirmektedir. Allah Teâlâ için hayat, görme, işitme, konuşma gibi sıfatların kullanılması ya da O’na arş ve kürsü izafe etmenin yani yön tayin etmenin mücmel olarak bir fikir verebileceğini ancak ayrıntılı olarak ve tam tamına gerçeği bilmenin imkânı olmadığı açık bir gerçektir.⁷⁶

2.1.1.Müteşâbih Âyet ve Lafızların Tespiti

Müteşâbih âyet ve lafızların tespiti konusunda M. Sait Şimşek selef âlimlerinden nakledilen görüşlerin konuyu tam anlamıyla çözüme kavuşturmadığını dile getirmiştir. Müteşâbih konusunda bazı âlimlerin, müteşâbihin; mensuh âyetler, muhkemler ise nasihler olduğunu, bir başka kısma göre ise müteşâbihlerin kıssalardan tekerrür edenler, geri kalanların muhkemler olduğunu, bir kısmına göre müteşâbihlerin birden fazla manası olanlar olarak gördüğü, bir kısmına göre ise geleceğe ait haber veren âyetler olduğunu bildirmektedir. Te’vîl dönemine girildikten sonra müteşâbihlerin ne olduğu konusu mezhebi tutumların etkisi altına girerek ona göre yorumlandığı görülmektedir.⁷⁷

Diyanet İslam Ansiklopedisinde müteşâbih maddesi için şöyle denmektedir: İtikadi mezheplerden Mu’tezile, Mâturîdiyye ve Eş’ariyye ekolleri muhkem ve müteşâbih âyet ve lafızların hangileri olduğunu kendi mezheplerinin düşünce çerçevesi doğrultusunda yorumlamışlardır. Selefî akım ise Ahmed b. Hanbel’in öncülüğünde

⁷³Özel, *Keşşâf Tefsiri’nin Kur’an ilimleri yönünden incelenmesi*, 145-153.

⁷⁴M. Sait Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele* (Konya: Kitap Dünyası, 2016), 25-38.

⁷⁵Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 40.

⁷⁶Ebü’l-Alâ Mevdûdi, *Kur’an Bilinci* (İstanbul: Ehil, 2017), 168.

⁷⁷Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 69.

âyetlerin birbirine aykırı olamayacağını ileri sürerek te'vile gerek olmadığını âyetin anlaşılması için akıl ve dil ile değil nakil yoluyla anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Muhkem ve müteşâbih görülen âyet ve lafızların ortak bir anlam alanı olmamakla beraber haberi sıfatların müteşâbih olduğuna dair ihtilaf bulunmamaktadır. Anlam alanı geniş olan kelimelerin, gelecekle ilgili olan haberler olsun, hurûf-ı mukattaa olsun bilinmezlik âlemini ilgilendiren konuların müteşâbih olduğuna inanmışlardır. Bu yöntem kitabın çoğunu bilinmez kılacağı için karşı çıkanlar da olmuştur.⁷⁸

Kur'an'da Müteşâbih âyetlerin tespiti ve bunların te'vil ve tefsiri, bu alanın en temel problemidir. Ali-İmran sûresinde geçen yedinci âyete dayanarak kimi müfessirler müteşâbihin bilinmeyeceğini diğer bir kısma göre bilinebileceğini ileri sürmüşlerdir. Eğer bu âyetlerin tefsir ve te'vili yapılırsa hangi kıstaslara göre yapılacak ve nasıl yapılacaktır. Elde kesin delil bulunmadığı için bu konu ihtilafıdır.⁷⁹

Müteşâbih âyetlerin tespiti ve anlamlarını bilinip bilinmeyeceğine dair Zeki Duman Kafiyeci'nin yaklaşımını örnek vermekte ve onun müteşâbih âyetlerin beyan ümidi kalmayan âyetler olduğunu söyler ve idrakinin mümkün olmadığını dile getirir. Akıl gerekli kıldığı şey işitmenin gerekli kıldığı şeye muhaliftir bu yüzden ikisinden birini diğerine irca imkânı bulunmamaktadır. Meselâ bazı sûrelerin başlarındaki “el-Hurûf-ı Mukattaa,” “Ruhullah,” “Kelimetullah,” “yed,” “vech,” “ayn,” “ityan,” “mecî,” “istivâ, ala'l-Arş” ve benzeri şeyler Kur'an'daki müteşâbihlerdir.⁸⁰

Bir başka görüşe göre ise Ali İmran sûresinde geçen müteşâbih lafzının anlamının bilinmezlik değil benzeşme ve andırma olduğudur. Dolayısıyla bu benzeşmenin ardına ancak te'vil ile düşülür ve bu yasaklanmıştır. Burada anahtar kelime te'vil dir çünkü bu işi yapanların kalplerinde eğrilik olduğundan bahsetmiştir. Yani te'vilin yapıldığı yerde müteşâbihlik söz konusudur ve müteşâbih âyetlerin tespiti konusuna ışık tutacaktır.⁸¹

Muhkem ve müteşâbih âyetlerin tespiti konusunda Öztürk Sünni ve Eş'ari müfessir Fahreddin er-Râzî'nin, İsfahânî'yi kendi mezhebinin düşünce sistemine uyan

⁷⁸Yusuf Şevki Yavuz, “Müteşâbih”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM, 2006), XXXII: 204-207.

⁷⁹Mustafa Güven, “Kur'an'ın Anlaşılmasında Müteşâbihat Problemi ve Te'vil”, *Hikmet Yurdu* 3/5 (t.y.): 293-321.

⁸⁰Duman, “Müteşâbihâtın Te'vili”, 40.

⁸¹Zekeriya Pak, “‘Müteşâbih’ Kavramının Semantik Alanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (01 Haziran 2010): 1-28.

âyetleri muhkem, uymayanları müteşâbih olarak algıladığını ancak bunun aynısını Fahrettin er-Râzî'nin de yaptığını eleştirerek mezhebi aidiyetin etkisinin tefsirlere yansıdığını bildirmektedir. Öztürk bu problemin sebebini âyetin tarihsel bağlamından koparılması olarak göstermektedir. Yani o dönemde inen her âyeti Müslümanların problemi gibi görerek yorum yapılması bunun asıl sebebidir demektedir. Aslında müteşâbihat Hz. İsa'nın "kelimetullah" ve benzeri özellikteki Allah'ın sıfatları ve âhîret hayatını ilgilendiren kavramlardır diyen Öztürk âyetlerin bir kısmının müteşâbih bir kısmının muhkem olmasıyla beraber müteşâbihlerin muhkemlerin ışığında anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Ancak muhkem ve müteşâbihin hangileri olduğunu belirleyici unsurun ne olduğu, neye, kime ve hangi mezhebe göre belirleneceği problemi hala devam etmektedir. Örnelemek gerekirse Zemahşeri'ye göre Kıyamet sûresi 23. âyette "Rablerine bakacaklar" ifadesi müteşâbihken En'am sûresi 103. âyette geçen "Gözler onu idrak edemez" ifadesi muhkemdir. Hâlbuki İbn Müneyyir bu konuda tam aksi görüşü savunur ve Zemahşeri'ye Kur'an'ı kendi görüşüne göre yorumladığı eleştirisini getirir.⁸²

Bu konuda ayrıca Kadı Abdülcebbar ve İmam Maturîdî de Kur'an'ı Kerim'de bazı âyetlerin muhkem bazılarının ise müteşâbih olarak isimlendirilmesinde kendi mezheplerine bir meşruiyet arayışında ele aldıkları görülmektedir. Her iki müellifin de müteşâbih konusuna yaklaşımlarında varlık tasavvurları ve bilgi anlayışları temel zemini oluşturmaktadır. Bu zeminden hareketle Maturîdî ilgili nasları anlamada akıl ve nakil birlikteliğinden Kadı ise Mu'tezile'nin temel ilkelerini esas alarak muhkem âyetleri tamamlayıcı delil kabul ederek yaklaşmaktadır.⁸³

Müteşâbihlik vasfı yalnız manalarında bilinemez ve kapalı olan âyetler değil aynı zamanda birden çok anlam ifade eden muayyen bir manayı tayin etmede zorluk çekilen âyetlerde de müteşâbihlik vardır. Durumu bu bağlamda ele alan âlimler, muhkemleri bir kenara bırakarak, onların dışındakileri müteşâbihat olarak kabul etmişlerdir. Mesela İbn Kuteybe manası anlaşılmayacak derecede kapalı olan her kelamı müteşâbih olarak kabul ederken, er-Razi müteşâbihlere mücmel ve müevvelleri

⁸²Mustafa Öztürk, "Müteşâbih Kavramı Bağlamında 'Tefsir Usûlü'nün (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Bilimname* XV/2 (2008): 29-46.

⁸³Kerim Özmen, "İmam Maturîdî ve Kadı Abdülcebbar'ın Müteşâbih Ayetleri Yorum Yöntemi", *Malatya İlahiyat Vakfı* II (2017): 329-338.

de katmaktadır. İbn Teymiyye ve eş-Şatibiye göre de mücmellerle birlikte mutlak ve amm (genel anlam) ifade eden âyetler de müteşâbihin kapsamı içindedir.⁸⁴

Mevdûdi muhkem âyetleri tarif ederek; algılanabilen ve görülebilen eşyaları zikreden veya insanın tecrübesi ile algılanabilen meselelerden bahseden tüm âyetleri muhkem olarak kabul ederek bunun dışındakileri müteşâbih kabul eder. Müteşâbih âyetler üzerinde fazla durulmasını Kur'an bizzat menederken muhkem âyetlerin üzerinde durulmasını teşvik etmektedir. Bu vesileyle müteşâbih âyetlerin tespiti insanın çabası sonucu ulaşılabilecek bir durumdur.⁸⁵

Müteşâbih âyetlerin tespiti konusunda varılan genel kanının gerçek müteşâbihler ve izafi müteşâbihler olduğudur. Gerçek müteşâbih olarak görülen âyetlerin konuları Hurûf-ı Mukattaa, gaybi haberler, mutlak gayb, nisbî gayb gibi konuları içeren âyetlerdir. İzafi müteşâbihler ise garip ve kapalılığı bulunan lafızlar olarak görülür.

2.1.2.Müteşâbih Âyetlerin Te'vîli Konusu

Te'vîl konusunu açıklanırken genel olarak anlatılmak istenen konunun metaforlarla zihinde kalıcılığını sağlamak, anlatılanı en iyi şekilde zihinde canlandırmak, sözün asıl gayesini anlatmak için yapılan yorumlar olduğu belirtilmişti. Kadim ve ahir dönemlerde farklı anlamları olabilmekle beraber genelde kastedilene anlatmak olduğu açıktır. Âli İmran sûresi 7. âyette geçen "Onun te'vîlini sadece Allah bilir" sözünden kastın sadece müteşâbih görülen lafızlar olduğu belirtilmiştir. Bu âyetlerin te'vîli konusunda ortaya iki problem çıkmakta bunlardan birincisinin âyetteki durak yerinin nerede olduğu diğeri de müteşâbih âyet olarak görülen yerlerin te'vîl etmenin yani müteşâbihin gerçek anlamının ne olduğudur. Bu problemlere daha önce değinildiğinden burada sadece müteşâbih âyetlerin te'vîlinin mümkün olup olmayacağı üzerinde durulacaktır.

Âli-İmran sûresi 7.âyette geçen müteşâbih kısımların te'vîlinin müteşâbih üzerinde ortak bir mutabakat sağlanamadığı için nerede te'vîl edilip sınırın ne olacağı belirlenememiştir. Kişinin karmaşık dünyası ile âyetleri anlama çabası kendi hayata bakış tarzı ile âyetlere istediğini söyletme vakıası trajik bir durumdan öte âyetlerin iniş sebebine aykırıdır. Âyetlerin iniş tarzı ve dili ne ise ona göre anlamlandırılmalı, aksi

⁸⁴Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, 64-65.

⁸⁵Mevdûdi, *Kur'an Bilinci*, 170.

durumda kendi heva ve heveslerine göre yorum katabilme ihtimali doğar ki bunun standardını yakalamak imkânsızdır. Müşebbihe Allah Teâlâ'nın yed, istivâ gibi müteşâbihleri insanın oturması ve eline benzetmesi ne kadar yanlış ise te'vîl ve mecaz ehlinin de bunların ilim ve kudrete işaret ettiğini söylemesi bu derece O'na sınır çizmek anlamına gelmektedir. Âyetlerin beşerî akılla anlaşılması yanlış bir durum değildir. İstitaati doğrultusunda anlaşılacak için gönderilen kitabı okuyup anlamak gerekir ancak ilkeleri olan bir kitabın bu direktifleri doğrultusunda Kur'an'ı anlamak, müteşâbihleri de o minvalde değerlendirip sınırları dâhilinde anlamak gerekmektedir. Müteşâbih âyetler te'vîl edilmesi yasaklanmamış dolayısıyla sahabe ve tabiundan böyle bir haber bize gelmemiştir. Sahabe, tabiun ve müctehid imamlar te'vîl konusunu belli bir sınıra göre yapmışlar ondan farklı anlamlar çıkarma eğilimine girmemişlerdir.⁸⁶

Ebu Hanife, bu konuda ehl-i rey olarak bilinmesine rağmen teşbih ve tescîmden kaçınıp Allah Teâlâ'nın sıfatlarının mahlûkatın sıfatlarına benzetilemeyeceğini bildirmiş bunların hak olduğunu ancak keyfiyetinin insanlar tarafından bilinmeyeceğine inanılması gerektiğine işaret etmiştir. Allah'ın sıfatlarını bilmek onun künhüne vakıf olmak insanların görevi değil O'na kendisini nasıl anlattıysa öyle inanmak gerekmektedir. Müteşâbih naslara âyet ve hadislerde nasıl geçiyorsa öyle inanmak gerektiğini onun te'vîl edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Aklın idrak alanından uzak olan gaybi bilgileri yorumlamaktan kaçınmış, güncel bir soruna değinmeyen konular üzerinde bir yorum dile getirmemiştir.⁸⁷

Başka bir düşünceye göre ise te'vîl konusu Emevi döneminden sonra Kur'an-ı anlama ve yorumlama şeklinden çıkmıştır. Te'vîl'in yeni dönemde anlaşılacak için değil nass olan konuların kendi düşüncelerini desteklemek için kullanıldığı sürece girilmiştir. Bunun tipik örneği Mu'tezile ve Sûfilerde görülmüştür. Mu'tezile âyetleri zahiri ve lügat anlamlarını dikkate almakla beraber akli melekelerle anlamaya çalışırlar. Sûfiler ise "*Ey inananlar! Yakınızdaki kâfirlerle savaşın.*"⁸⁸ âyetine ilişkin, burada sözü edilen kâfirin nefis olduğunu dolayısıyla nefisle mücadele edilmesi gerekir diye yorumlamaları bu te'vîlin örneğidir. Bu durumun sonucu her düşünce grubunun

⁸⁶Yusuf Işıcık, "Kur'an'ı Kerim'de Müteşâbih ve Te'vili", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, 5-64.

⁸⁷Fatih Tok, "Ebû Hanîfe'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı", *ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 92-104.

⁸⁸Tevbe 9/23

kendilerini haklı çıkararak, bunun neticesinde karşısındakileri de en basit ifadeyle haktan sapmış olduklarını ifade ederek savunmuşlardır.⁸⁹

Mâtürîdî'ye göre ise müteşâbih âyetlerin te'vîli konusu ancak Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına bağlıdır ve anlaşılma ise iki şekilde olur. Bunlardan biri nakil diğeri de akıldır. Kur'an-ı Kerim açık ve seçik bir şekilde indirilseydi onu anlamaya düşünmeye gerek duyulmazdı. Bunun için Kur'an'da müteşâbih âyetlerin bulunması doğal bir durumdur. Allah Teâlâ doğruyu anlamak için Kur'an-ı indirmiştir. Kur'an-ı anlamak için de akli gereği gibi kullanmak gerekir demiştir. Müteşâbih âyetlerin te'vîl edilebileceğini ancak te'vîl ederken dinde ayrılığa düşülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir."Akıl hâdistir sonradan yaratılmıştır her şeyi özellikle bazı müteşâbihlerin hakikatini ve hikmetini bilemez demiştir."⁹⁰

Mevdûdi müteşâbih âyetlerin tevili konusunda görüşü gâyet açıktır. Müteşâbih âyetleri teville kalkışanların yanlış yolda olduklarını ve bunu Kur'an'ın yasakladığını dolayısıyla insanın isabet etmesi ve doğru anlayıp, doğru açıklaması mümkün olmadığını bildirmektedir.⁹¹

Müteşâbih âyetlerin te'vîli meselesi konunun en tartışmalı bölümlerinden biridir ve âyette geçen "onun te'vîlini ancak Allah (cc) bilir" olarak mı anlaşılması gerekir yoksa "Allah (cc) ile birlikte ilimde derinleşenler" de mi bilir sorunsalı üzerinden devam etmektedir. Konu net bir şekilde vuzuha kavuşturulmamasına rağmen tercihin genelde "onun te'vîlini ancak Allah bilir" yönünde olmuştur. İsbetli olan görüşün de bu olduğu müşahede edilmektedir çünkü "ilimde rasih olanlar" da âyetin te'vîlini bilir diye okunursa bu söylemin ilimde derinleşenlerle sınırlı kalmayacağı doğal olarak bilinir. İlimde derinleşenler bildikleri bu te'vîli anlatmakla yükümlüdürler. Zira İslam dini ezoterik bir sır dini değildir. Ama âyette Allah (cc) ile ilimde derinleşenler bilir tarzında anlaşılırsa bunun bir sır olarak anlaşılması doğaldır. Bu durum kendi içerisinde çelişkiye düşmek anlamına gelir ki İslam dini için muhaldir. Dolayısıyla âyetteki durak yerinin lafzatullah üzerinde olması makul olarak görülmektedir. Ayrıca ilimde derinleşenlerin bilmesi demek onlara her sözü söyleme, yorum yapabilme hatta hüküm

⁸⁹Ahmet Erkol, "Nassın Anlaşılmasında Te'vil ve Müteşâbih Sorunu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* VIII/16 (2006): 199-225.

⁹⁰Kemal Atik, "Te'vilâtü'l-Kur'an Çerçevesinde Mâtürîdî'nin Müteşâbih Ayetleri Anlayışı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1989): 313-332.

⁹¹Mevdûdi, *Kur'an Bilinci*, 169.

koyabilme yetkisi verir ki üstün bir sınıf ortaya çıkarma durumu söz konusu olabilir. Bu durumun sonuçları Katolik Hristiyanlar da acı bir şekilde tecrübe edilmiştir.

2.2.Mevdûdi'nin Müteşâbih Âyetleri Ele Alış Şekli

2.2.1.Ali-İmran sûresi 7. Âyetin tefsiri

Muhkem ve müteşâbih tartışmaları genelde bu âyet ekseninde zuhur ettiği için âyetin tefsirine ulemanın nasıl baktığı önemli bir konudur. Âyetin tefsirinde egemen bir düşünce sistemi haliyle bulunmamaktadır. Âyette beşerî akıl yöntemiyle tespit edilen üç problem bulunmaktadır. Bunlar müteşâbih'in ne olduğu, âyette vakıf yerinin tespiti ve te'vîl konularıdır. Birinci bölümde müstakil olarak bu problemler ele alınmıştır. Burada ise konu bütünlüğü ve bağlam dikkate alınarak âyetin tefsiri ile ilgili düşüncelerin analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma sadece Tefhimu'l Kur'an özelinde değil diğer kabul gören tefsirlerin bu âyete bakışlarının ne olduğu karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Bunun sebebi araştırılan konunun sadece bir cihetle bakış açısının ne olduğu değil diğer ulemanın anlattığıyla örtüşen veya farklı bakılan konuların ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bütün fikirlere yer vermek elbette olanaksız ve hacim olarak sınırsız bir çalışma alanı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu konu ile ilgili farklı görüşleri bir araya toplamaya çalışıp itibar edilen görüşü sunmak en faydalı yol olarak görünmektedir. Bu yöntem tezin geri kalan kısmında diğer bölümlerde de uygulanmaya çalışılacaktır. Standart bir örnekleme tablosu yerine farklı görüşlerin bir arada sunulduğu bir yöntem izlenmeye çalışılacaktır.

Ali-İmran sûresi yedinci âyette Kur'an yolu tefsirine göre mealen "*Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an') bazı âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vîl etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akıselim sahipleri düşünüp anlar.*"⁹² Bu âyetin tefsir kısmında Taberî şöyle demektedir: "Âyetlerin sıfatı olarak gösterilen muhkem ve müteşâbih konusunda bazı görüşler saydıktan sonra Cabir b. Abdullah'dan nakledilen habere itibar etmiş muhkem âyetler, âlimlerin, tevillerini

⁹²Al-i İmran 3/7

bilebildikleri, manalarını anladıkları ve tefsir edebildikleri âyetlerdir. Müteşâbih âyetler ise hiçbir kimsenin bilmeye imkân bulamadığı, bilgileri ancak Allah'ın nezdinde bulunan âyetlerdir.” diye gelen haberi kabul etmiştir. Taberî bu âyetin Rasûlüllah (s.a.s) ile tartışmaya gelen Necranlı Hristiyanlar hakkında indiğini belirterek yine de kim hakkında indiyse insanın bu âyetin kalplerinde bozukluk olan Müslümanların içinde de olsa Müslümanların dışında da olsa her kesimden insanın bu âyetin muhatabı olabileceğini söylemektedir. Te'vîl konusunda da Taberî âyetlerin geleceğe ait vakitleri bilmek için te'vîl edildiği anlamını taşıdığını bildirmektedir. Bir başka problem olarak görülen âyetin te'vîlini kimin bileceği konusunda ise iki görüşün olduğunu bildirir. Birincisi Hz. Aîşe, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr, Ömer b. Abdülaziz ve Mâlikî'yi saydıktan sonra yukarıda geçen mealde zikredildiği gibi geçtiğini yani ilimde rüşuh sahibi olanların te'vîli bilemeyeceği onun ilminin sadece Allah'ın yanında olduğunu kabul edenlerdir. İkincisi ise yine Abdullah b. Abbas, Mücahid, Rebi' b. Enes ve Muhammed b. Cafer'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün te'vîli şöyledir. "Müteşâbih olan âyetlerin te'vîlini ancak Allah ve ilimde ileri gitmiş olanlar bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar, onların te'vîllerini bilmeleriyle birlikte, "Biz bunların hepsinin rabbimizin katından olduğuna iman ettik." derler. Taberî, "Te'vîl" kelimesinin manasının, "Tefsir etmek, başvurmak, bir şeyin neticesini almak" manalarına geldiğini söylemiştir.⁹³

Sâbûnî ise bu âyetin tefsirinde muhkem kelimesine manası açık olan, te'vîli bilinen, müteşâbih kelimesinin ise Kurtubî'ye dayanarak manasının bilinemeyeceğini onun ilminin sadece Allah'ın yanında olduğunu bildirir. Ali-İmran sûresinin ilk seksen âyetinin iniş sebebi olarak Peygamberimiz ile Necran Hristiyanlarının arasında geçen diyalogdan dolayı nazil olduğunu söyler.⁹⁴ Müteşâbih olan âyetler muhkem lafızlara arz edilerek anlaşılması gerekir, bunun aksini yapan sapıttır. Bundan dolayı kalplerinde hidâyeti bırakıp delalete düşme eğilimi bulunanlar müteşâbih olan âyetlere uyarlar ve onları kendi arzuları doğrultusunda âyetleri tefsir ederler. Bunu yapanlar ise

⁹³Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsiri* (İstanbul: Hisar, 2018), II: 204-214.

⁹⁴Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir "Tefsirlerin Özü"* (İstanbul: Ensar, 1995), 343. Yemen tarafından 60 kişilik heyet peygamberimizle dinlerinin hak dini olduğunu tartışmak için gelmiş ve onların öncülere İsa Allah'ın ta kendisidir çünkü ölüleri diriltmiş, Allah'ın oğludur çünkü babası yoktur, o için üçüncüsüdür çünkü çoğul sığısını kullanıyor eğer rab tek olsaydı yaptım ettim derdi diye iddiada bulunmuşlardır. Peygamberimiz cevaben onlardan da onay alarak "siz rabbimizin diri olduğunu, ölmeyeceğini İsa'nın öleceğini bilmiyor musunuz? Her çocuk babasına benzer İsa'nın koruyup rızık verdiğini gördünüz mü? İsa bunları yapabilir mi? İsa yer, içer ihtiyaçlarını giderir rab böyle yapar mı? Öyle ise İsa nasıl sizin dediğiniz gibi rab olur? Diye sorunca bu ekip inkâr etmekten başka çareleri kalmamıştır. Bunun üzerine Ali-İmran sûresinin ilk seksen küsur ayeti nazil olmuştur.

Hıristiyanların yaptığı gibi din hususunda insanları fitneye düşürmek ve amaçlarının Allah'ın âyetlerini tefsir ettiklerini söyleyen kimselerdir. Hıristiyanlar da İsa'nın "O, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur"⁹⁵ mealindeki Nisa sûresinde geçen lafızların peşine düşerek Allah'ın oğlu olduğu dolayısıyla onun da tanrı olduğunu iddia etmişler hâlbuki "O, sadece kendisine nimet verdiğimiz bir kuldür."⁹⁶ Mealindeki muhkem âyeti terk etmişlerdir. Müteşâbih kelimelerin ve âyetlerin manasını kimlerin bileceği konusunda ise onları sadece Allah bilir bunu ancak akl-ı selim sahibi ve münevver kimselerden başkası düşünüp öğüt alamaz.⁹⁷

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu âyetin tefsirinde; Muhkem, murad edilen mananın kesin, ibareleri şüpheden uzak olmasına denir. Her muhkem âyet, diğer muhkem âyetlerle kıyas edilerek hükümleri tam olarak bilinir. Müteşâbih ise; İki şeyin birbirine karşılıklı olarak eşitçe benzemesine teşabüh ve bunların her birine müteşâbih denilir. Zihin onları seçmekte aciz kalır, şüphe ve farklılık ortaya çıkar. Kalplerinde eğrilik olanlar, doğruluktan hoşlanmayıp eğrilik ve sapıklıktan zevk alıp, muhkemleri bırakıp müteşâbihin peşine düşerler ve dumanlı hava ararlar. Allah'ın ilmine karşı her şeyi bildiğini iddia edenler müteşâbihlerin olmayacağını savunanlar ancak cahillerdir. Ancak müteşâbihlerin varlığını da bildiğini savunup kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta puslu bir havada tehlikelere ve karanlıklara doğru koşmaktır. Müellif orta yolu tavsiye edip iki kavramın da bilinebilir ve bilinemez yolları olduğunu bildirmektedir. Akıl sahibi kişilerin muhkemleri esas kabul ederek hafi, müşkil, mücmel gibi yorumu mümkün olan müteşâbihleri bile yorumlamaz ve muhkemlerin mertebeleri ile müteşâbihlerin mertebelerini seçer, yorumu caiz olup olmayanları ayırırlar. Fitneden sakınır, herkesi gaflete düşürmekten korkar ve haddini bilir. Te'vîl ise "herhangi bir şeyi varacağı yere vardırarak." olarak açıklamış muhkemleri esas alarak yapılmayan te'vîli sapıklık olarak âyette belirtildiğini bildirmiştir. Te'vîl bakımından müteşâbihleri üçe ayırmış anlaşılmasının mümkün olmadığı müteşâbihler, İnsanların bilmesi mümkün olan müteşâbihler ve ikisi arasında mümkün olan bazı büyük âlimlerin bilebileceği müteşâbihlerdir demektedir. Vakıf konusunda ise durağın lafzatullah üzere olduğunu

⁹⁵Nisa 4/171

⁹⁶Zuhruf 43/59

⁹⁷es-Sâbüni, *Saffetü't-Tefâsir "Tefsirlerin Özü"*, 344-345.

belirtmiş ancak bu ilim adamlarının her şeyi anlamayacağı anlamına gelmemektedir der.⁹⁸

Muhkem kelimesini Zemahşerî “belirsizlikten korunmuş âyetler” olarak yorumlamıştır. “Müteşâbih ise iki veya daha fazla manaya ihtimali olan şeydir.” demiştir. Burada Zemahşerî mezhebi doktrini gözeterek “kalplerinde kötülük olanlar” ibaresini bid’ât ehli olarak görmekte ayrıca “Kur’an’da istedikleri yorumu elde etmek için muhkeme uymayan şeyi arzu eden ‘Mübtedi’ye izin veren müteşâbihi ve ehli Hakk’ın tutup kaldırdığı şeye uymayanı (müteşâbih) takip ederler.” demiştir. Ona göre müteşâbih sadece Allah tarafından bilinen bir şey değil ilimde derinleşenler de bunu anlayabilir demektir.⁹⁹

İbn Kesîr Muhkem olarak verilen âyetlere kitabın aslı olduğu için “Ümmü’l Kitap” demektir. “Müteşâbih ise bir kısım insanlar için delaleti kapalı olan âyet demektir.” der. Âyetin durağının nerde olacağı konusunda kurra’nın ihtilaf ettiğini ve ilimde derinleşenlerin müteşâbihi bilmediğini ifade eden Taberî’nin tercihini naklettikten sonra şöyle der; “Anlaşılmayan bir şeyle (Kur’an’da) hitapta bulunulması uzaktır.” İbn Kesîr, te’vîli ilimde derinleşenlerin bildiğini ancak burada te’vîlin sadece Kur’an-ın bir yorumu olabilecek âyetler için geçerli olduğunu söyler. Te’vîli iki kısma ayırarak müteşâbih konusundaki problemleri aşmaya çalışarak ilimde derinleşenlerin müteşâbihi bilse bile, bu te’vîl, tefsir ve tabir anlamındaki te’vîldir der.¹⁰⁰

Mevdûdi Muhkem’in açık, kesin, yalın ve kat’î olduğunu Muhkemât’ın ise, hiçbir belirsizlik gölgesine düşürmeksizin anlamlarını çok açık olarak ifade eden Kur’an ayetleri olduğunu tarif etmektedir. Muhkem olarak adlandırılan ayet ve lafızların çok açık ve kesin olduğunu Kitab’ın ana prensiplerini oluşturduğunu Kur’an’ın amacının ne olduğunu bu ayetlerden anlaşıldığını bildirmektedir. Bu ayetlerin öğüt verdiğini ve bu öğütlere göre hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dinin temel esaslarını açıklayan bu ayetler görev ve sorumlulukları bildirdiği için Hakk’ı arayan kimsenin ihtiyaçlarını ancak bu ayetlerden karşılayabileceğini bildirmektedir.¹⁰¹

⁹⁸Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Birleşik, t.y.), 278-281.

⁹⁹Sahiron Syamsuddin, “Muhkem ve Müteşâbih”, *Bilimname* XII/1 (2007): 208-217.

¹⁰⁰Hacı Önen, “İbn Kesir ve Taberî’nin Muhkem-Müteşâbih ile İlgili Görüşlerinin Mukayesesi”, *EKEV Akademi*, 60 (2014): 311-318.

¹⁰¹ Mevdûdi, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 2018, I: 162

Mevdûdi, müteşâbih âyetlerin ise evren ile ilgili onun başlangıcı ve sonunun nasıl olacağı insanın bu evrendeki konumuyla ilgili bazı bilgiler verdiğini bildirmektedir. Bu bilgilerin müphem olmasının özellikle yapıldığını diğer dillerde bulunmayan mucizevi yanının olduğunu bildirmektedir. Ancak Mevdûdi bu âyetlerin yorumuyla ilgilenileceğine muhkem âyetlerin açık ve sonucu kesin olan âyetleri üzerinde çalışılması gerektiğini önemsemektedir. Çünkü muhkem âyetlerin verdiği bilgi nettir ve başka anlamları olma ihtimali yoktur. Müteşâbih âyet’lerle uğraşmak onu te’vîl etmeye çalışmak anlam karışıklıklarına dalmak ona bir fayda sağlamayacaktır. Muhkem âyetlerin incelenmesi kişiyi zaten kelamın ilahi olduğu sonucuna götürecektir. Dolayısıyla bu inanç ve azimle kitaba yaklaşırsa anlamadığı ya da kendisine karışık bölümler geldiğinde en basit anlamı kabul etmeli ve ona öyle inanmalıdır. Kılı kırk yarıp müteşâbihin peşine düşeceğine Kur’an’a bütün olarak inanmalı ve dikkatini daha faydalı işlere çevirmelidir.¹⁰²

Âyetin tefsirlerde nasıl geçtiğine baktıktan sonra en olumlu ve akla yatkın tefsiri Mevdûdi’nin yaptığını müşahede etmekteyiz. Âyetin böyle tefsir edilmesi müfessirin farklı bir anlayış tarzıyla Kur’an’a yaklaştığının göstergesidir. Diğer tefsirlerde konuya bu şekilde yaklaşılmadığı, hemen hepsinde âyetin tüm yönlerinin araştırıldığı, âyetteki duruş yerinin nerede olacağı mevzusunun problem yapıldığı müteşâbih âyetlerin ve anlamının ne olduğu geniş şekilde yer almıştır. Âyetin tefsirde böyle yorumlanması kadim tefsirlere göre eksiklik olarak yorumlanabilir, ancak şahsi görüş olarak sunabileceğimiz yorum böyle olmadığı, sadelik ve yalınlıktan yana tavır takınıldığı, ayrıca âyette geçen “müteşâbih’in peşine düşmeyin.” uyarısının hakkıyla yerine getirildiği görülmektedir.

2.3. Müteşâbih görülen âyetlerin sınıflandırılması

Müteşâbih kavramların geçtiği âyetlerin sınıflandırılması bir sistem içerisinde verilmesi konunun daha derli toplu bir hal almasını sağlayacaktır. Birinci bölümde anlatıldığı üzere müteşâbih kavramının sözlük anlamında olduğu gibi birbirine benzeyen, aralarında benzeşmeden dolayı ayırt edilemeyen kelimelerin varlığı ve içinden çıkılamayan, örneği olmayan şeyler için kullanılan müteşâbih lafızlar ikiye ayrılmıştır. Bunlar hakiki ve izafi müteşâbihlerdir.

¹⁰²Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2018, I: 162-163.

2.3.1.Hakiki Müteşâbihler

Anlaşılması insanın gücü içerisinde bulunmayan, çabayla künhüne varılması imkânsız görülen sadece Allah Teâlâ'nın bildiği müteşâbihlere hakiki müteşâbihler denir. Bunların içinde hurûf-ı mukattaa, ruh, kıyamet saati, Dâbbetü'l Arz'ın çıkışı, âhîret halleri, sûrun mahiyeti, haberi ve fiili sıfatlar bulunmaktadır. Bunların içinde te'vîl edilen bulunmakla beraber kesinlikle hüküm koyulup temel bir argüman oluşturmak mümkün değildir. Sadece eklektik bilgilerle metodoloji oluşturulmadan dile getirilen bilgiler tahminden öte gitmemektedir. Zahirî manalara iman etmek yeterli görülmüştür.¹⁰³

2.3.2.Hurûf-ı Mukattaa

Hurûf-ı mukattaa konusu da usûl ve tefsirlerde tartışma konusu olmuştur. Kimi âlimler bu harflere anlamı vardır, kimi âlimlerde bu harflerin anlamı vardır ancak bilinemez demişlerdir. Şimdi bu konunun taraflarının görüşlerine bakalım.

Hurûf-ı Mukattaa'nın anlaşılıp anlaşılmaması ile ilgili iki görüş vardır. Selefe göre bu harfler Kur'an-ın sırlarıdır ve bunu bilmeye imkân yoktur. Diğer görüş ise kelimcilerin görüşüdür. Onlar da Allah Teâlâ'nın muhatapları için anlamı olmayan şeyleri inzal etmesi uygun değildir derler.¹⁰⁴

Kabul edilen bu görüşe göre selef uleması bu harflere anlam vermediği gibi bu harflerle ilgili bazı rivâyetler aktarmıştır. Hz. Ebubekir'in şöyle söylediği rivâyet edilir: "Her kitabın bir sırrı vardır. Allah'ın kitabının sırrı da sûre başlarında yer alan harflerdir." Hz. Ali'nin de şöyle dediği rivâyet edilir: "Her kitabın bir özü vardır. Bu Kitabın özü de hurûf-ı mukattaa'dır."¹⁰⁵ Kalam ehli ise bu harfleri Allah'ın isim ve sıfatları, Allah'ın bu harflerle yemin ederek söze başlaması, başında buldukları sûrelerin isimleri ve inanmayanların dikkatini çekmek için sûre başlarına konulmuş harfler olarak görmektedirler.¹⁰⁶

Taberî bu harflerin ravilerden aktararak farklı anlamlara geldiğini bildirmektedir. Yine bu harflerin Kur'an-ı Kerim'in isimleri olduğunu, bazı sûrelerin girişi olduğunu, başında buldukları sûrelerin isimleri olduğunu, Allah Teâlâ'nın ismi azamları

¹⁰³Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, 68.

¹⁰⁴Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, (1996), s.70-71

¹⁰⁵Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, (1996), s.70

¹⁰⁶Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, (1996), s.71

olduğunu, bu harflerle Allah'ın yemin ettiğini, ayrıca bu harfler isim ve fiillerin kısaltılmış hali olduğunu savunan görüşler bulunduğunu bildirmektedir. Mesela “elif lam mim” ben Allah'ım her şeyi en iyi bilirim anlamına gelmektedir gibi. Ayrıca bu harflerin normal hece harfleri olduğunu, Allah'ın nimetlerini yansıttığını, ya da musibetlerinin isimleri olduğunu, toplumun bu harflerle ne kadar ömrünün olduğu hesaplanır diyenler de bulunmaktadır. Bir kısım âlim de “her kitabın bir sırrı vardır bu kitabın sırrı da bu harflerdir” demişlerdir. Lügat âlimleri de bu harflerin insanların dikkatini çekmek için söylendiği görüşündedir. Taberî “bu görüşlerin hemen hepsinin alt yapısının olduğunu, müfessirlerden gelen rivâyetlerden olan *sûreler bu gibi harflerden oluşur* haberi hariç, geri kalanı kabul edilebilir çünkü sahabe ve tabiinden böyle bir haber gelmemiştir” der.

Hurûf-ı mukattaa muhtar olan kavle göre müteşâbih âyetlerdendir, manasını ancak Allah'ü Teâlâ'nın bildiği bir sırdır. Bazı ulema bu harflere mana vermeye çalışmıştır.¹⁰⁷

Sâbûnî hurûf-ı mukattaa harflerinin Kur'an'dan yüz çevirenlerin dikkatlerini çekmek için nazil olduğunu söyler. Böyle bir başlangıçla kendi aralarındaki konuşmalarında alışık oldukları dışında sesler işitince dikkat kesilmişlerdir. Ayrıca bu harflerle Kur'an'ın i'cazını ortaya koyduğunu, yani aynı harflerle konuşulduğu halde bu gelen âyetlerin bir benzerini duymadıklarını ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

Elmalılı Hamdi Yazır ise müfessirlerin bir kısmı bu harflerin manasını *bilinir* bir kısmı da *bilinmez* der. Bilinir diyen müfessirlerin bir bölümü “bunlar kısaltma harfleridir Kur'an'ın i'cazına delalettir, dikkat çekmek işte kitap demektir. Dilin asli maddesini okuyarak meydan okuma şeklidir.” der. Manaları bilinir diyen diğer bir bölüm müfessir ise bu harflerin sembolik manalarının olduğunu ve Arap dilinde bunun örnekleri bulunduğunu, arapçada bir kadına dur dendiği zaman kadının cevaben dediği “kaaff” kelimesinde olduğu gibidir. Elmalılı ayrıca “Arap dilinin o dönemdeki kaliteli edebiyat ortamına bir mucize olarak bu kelimeler sunulmuştur dahası bunu okuma yazma bilmeyen bir Peygamberin dilinden çıkması Kur'an'ın i'caz yönünü ortaya koymaktadır.” der. “Bu kelimeleri müteşâbihat olarak görmek yani bilinemez, manasız ve kapalılık arz eder demek büyük bir hatadır. Müteşâbihat *manasız* demek değil, anlam

¹⁰⁷Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2018, II: 199-202.

¹⁰⁸es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefsîr “Tefsirlerin Özü”*, 346.

çokluğundan dolayı belirli bir mananın ondan çıkarılamaması, daha doğrusu ifade ettiği geniş hakikatler, dolayısıyla insan zihniyle kavranması mümkün olmayan lafızlardır.” der. Bu açıklamanın içinde hakikat, mecaz, sarih, kinaye, temsil, tahkik, açık, gizli gibi kelimelerin hepsini içerir ve buna “bilinmeyen, malum” denmektedir diye görüş bildirmiştir.¹⁰⁹

Kur’an Yolu tefsirinde ise *mukattaa harfleri konusunda harflerin Kur’ân-ı Kerîm’den bir âyet veya âyet parçası olduğunda şüphe yoktur* manaları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Selef âlimleri bu tür müteşâbihatları yorumlamazlar olduğu gibi alır ve elbet bir hikmet vardır diye görür, *aklımızla bunu açıklamak bizim işimiz değildir* derler. Kelâm, felsefe ve tasavvuf ehli olan ilim adamları ise düşünerek veya ilham yoluyla bu kelimeleri açıklamaya çalışmışlardır. Bakara sûresinin ilk âyeti için yapılan yirmiden fazla yorum bulunmakta ve bunların üç tanesi nispeten tutarlı gözükmektedir. Bu görüşlerden biri, manaları olmayan, meydan okuma amaçlı harflerdir der. Diğer görüş ise, başında buldukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek için gelmiştir der. Diğer bir görüş ise başlarında buldukları sûrelerin isimleridir der. İmam-ı Rabbani başta selef gibi düşünürken bu görüşünden vazgeçerek Allah’ın bu kelimeler hakkında kendisine bu harflerin manasını açtığını böylece müteşâbihatın manasını Allah’ın bildirmesiyle bilinebileceğini bunların da muhkem âyetlerin özü ve amacı olduğunu söylemiştir.¹¹⁰

Mevdûdi mukattaa harflerinin İslam öncesi şiir ve nesirlerde geçtiğini dolayısıyla bilindiğini dile getirmektedir. Bu harfler o dönemde bilinirdi, ancak sonraki dönemde bu harfler kullanılmamaya başlanınca tefsirciler bunların anlamını ve önemini tayin etmekte güçlüğü düşüklerini bildirmektedir. Dolayısıyla bu harflerin anlaşılammaya böyle başlandığını ifade etmektedir. Bu harflerin anlamlarının sıradan okuyucunun bilmesine gerek olmadığını çünkü Kur’an’ın hidâyeti söz konusu olduğunda bu harflerin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini söylemektedir.¹¹¹

Hurûf-ı mukattaa hakkında çok farklı yorumlar yapılmaktadır. Kesin hüküm verip bu anlama gelir diyen bir alim bulunmamaktadır. Dolayısıyla mukattaa harflerinin mahiyetine ve künhüne varmak imkânsız olarak görülmekte, ancak âhirete kadar

¹⁰⁹Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 148-151.

¹¹⁰Hayrettin Karaman v. dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C:1, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı), (2017), s.69

¹¹¹Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, 2018, I: 63-65.

anlamını kesinleştirecek bir anlaşılma yöntemi, bakış açısı farklılığı ya da yeni ortaya çıkacak bir belge olmadığı sürece bu konu hakiki müteşâbih olarak kalmaya devam edecektir. Ayrıca bu harflerin bilinmesi yönünde yapılan çabaların olması pozitif olarak görülmesi gerekmektedir. Çünkü bu harflerin açıklanmasında ya da anlamını bulma çabasındaki sarf edilen gayret art niyet olmadığı ve yeni yükümlükler yüklenmediği sürece hoş görülebilir.

2.3.3.Ruh

Ruh hem gayb olarak bilinir hem de mahiyeti açısından bilgi edinilmesinin zor olduğu bizzat Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir. İsrâ sûresinin 85. âyetinde mealen "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir ve size pek az bilgi verilmiştir."¹¹² Ruh; sözlükte can, nefes, güç, hayat, anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Istılahta ise beşeriyete hayat vermesi açısından bakıldığında Kur'an'ın ismi,¹¹⁴ Cebrail'in isimlerinden biri,¹¹⁵ beden zıddı olan, yani insanın manevi cevherini ve özünü oluşturan, onu insan yapan ve diğer bütün varlıklardan ayrı olmasını sağlayan soyut varlık anlamına gelmektedir.¹¹⁶

Bu âyetin tefsirlerdeki karşılığına bakıldığında Taberî çeşitli görüşlerin bulunduğunu bunlardan bir görüşe göre ruh'tan maksadın *insanoğlunun bedenindeki ruh*'tur diğer bir görüşe göre *Cebrail (a.s)'in ismidir* başka bir görüşe göre ise maksat çok büyük bir melektir. Ruh ve benzeri ilimlerden insanoğlu ne kadar payını alırsa alsın Allah'ın ilmi yanında pek az bir şeydir.¹¹⁷

Bu âyet hakkında Elmalılı ise tefsirinde ruh dendiği zaman üç görüş göz önünde bulundurulmuştur. Kendisi ile hareketin başlangıcı olan, kendisiyle hayat olan şey yani hayatın başlangıcı, kendisiyle anlayışın başlangıcıdır. Ruh denildiği zaman madde veya kuvvet anlaşılır. Ruh bitki ve hayvanların da canı olduğu anlamında da kullanılır ancak "Hicr" sûresinde geçen "Ruhumdan ona üflediğim zaman..."¹¹⁸ Âyetinde olduğu gibi insan için kullanılmıştır. Ruh hakkında bilgi düzeyi tam olarak bilinmeyeceği

¹¹²İsrâ 17/85

¹¹³Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, 142; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 516.

¹¹⁴Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, 209.

¹¹⁵Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 142.

¹¹⁶Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 516.

¹¹⁷Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsiri* (İstanbul: Hisar, 2018), V: 150-151.

¹¹⁸Hicr 15/29

anlamında olmadığı bizzat âyette belirtildiği için ruh konusunda bazı bilgilere sahibiz ancak bunun tam mahiyetini anlamamız imkânsızdır.¹¹⁹

Zemahşerî ise bu âyetin tefsirinde “çoğunluğa göre *ruh candaki ruh*’tur mahiyeti mahiyeti hakkında Peygambere sorulmuş ancak onun ilminin Allah’ın yanında olduğunu söylemiştir.” Abdullah b. Büreyde “Hz. Muhammed’in (sas) ruh’un mahiyetini bilmeden vefat ettiğini rivâyet etmiştir.” der.¹²⁰

Mevdûdi ise bu âyetin tefsirinde *ruh* kelimesinin genelde *insan ruhu ve canı* olarak anlaşıldığı yargısı hâkimdir demektedir. Ancak bu anlayış tarzı müfessir tarafından kabul edilmemekte *ruh* kelimesinin anlamının “vahyi getiren melek” olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun sebebi ise önceki ve sonraki âyetlerin arasına insan ruhu ile ilgili bir sorunun sokulmasını anlamsız olduğunu bildirmekte dolayısıyla Kur’an’ın ana fikrine uymadığını dile getirmektedir. Peygamberimize müşrikler tarafından sorulan sorunun şekli “Kur’an-ı nereden alıyorsun?” tarzındaydı ve cevap olarak bu âyet indirildi. Cevabın tarzı da sanki bu şekilde verilmiştir. "Ey Muhammed, bu insanlar sana 'Ruh'tan yani Kur'an'ın kaynağından veya onu elde ettiğin araçtan soruyorlar. De ki: Bu Ruh bana Rabbimin emri ile gelir. Fakat sizin bildiğiniz o kadar azdır ki, insan sözleriyle Allah'tan vahyolunan sözleri birbirinden ayırt edemezsiniz. Kur'an'ın başka biri tarafından uydurulduğunu sanmanızın nedeni işte budur." Bu yoruma itibar edilmelidir zira önceki ve sonraki âyetler ile de uyum içindedir. Bunun Kur’an-ı Kerim ile de desteklendiğini “Allah mahşer günü ile uyarıp korkutmak için, kendi emrinden olan "Ruh"u kullarından dilediğine indirir.”¹²¹ Âyetiyle açıkça görürüz. Ayrıca bu görüşü İbn Abbas, Katâde ve Hasan Basri’de (ra) aynı tefsiri benimsemişlerdir.¹²²

Ruh; çağımızda bedene can veren gözle görünmeyen madde olmayan varlık olarak anlaşıldığı bilinmektedir. Ancak mütekaddim dönemde yukarıda arz edildiği gibi vahyin inişini sağlayan melek olarak da görülmüştür. Bütün dönemlerde de mahiyeti açısından bir bilgi bulunmadığı açıktır. Âyette geçen “ruh” kelimesinin tefsirlerde mahiyeti hakkında bilgi verilmediği görülmektedir. Elmalılı ruh hakkında az da olsa bilgi sahibi olunacağını âyetin mealinden anlaşıldığını dile getirmiştir. Mevdûdi ise

¹¹⁹Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 149-155.

¹²⁰Ebu’l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017), 176.

¹²¹Mü’min 40/15

¹²² Mevdûdi, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 3/133-134

“ruh” kelimesinin anlamını siyak ve sibak açısından incelendiğinde vahiy getiren melek olarak anlaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu görüş sûre içinde, siyak ve sibak dikkate alındığında vahyin inişi ile alakalı olduğu anlaşılmakta olduğu için tercih sebebidir.

2.3.4.Sûr

Kur'an-ın on ayrı yerinde geçen “sûr” kelimesi mutlak gayb olarak bilinen kelimelerdendir. Çünkü “sûr” mahiyeti zamanı ve sûr'lar arası üfürülme zamanın ne olacağı gizemini koruyan bir kelimedir. Sûr, ceylan veya başka bir hayvanın boynuzlarından yapılan ve şiddetli bir ses çıkaran boru demektir.¹²³ Üflendiğinde ses çıkaran boynuz biçiminde bir borudur.¹²⁴ Ölülerin diriltip mahşere götürüleceği zaman Hz. İsrail'in üfleyeceği alettir¹²⁵

Bu tanımlardan sonra En'âm sûresi 73. âyette geçen meale göre “*O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah'ın "ol" deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O'nun sözü gerçektir. Sûra üflendiği gün de mülk (hükümranlık) onundur. Gaybı da görülen âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.*”¹²⁶ Bu âyetin tefsirinde Taberî âyette geçen *sûr* kelimesinin kıyamet zamanında İsrail'in üfleyeceği ve kühünü bilmediğimiz alet olarak yorumlamıştır.¹²⁷ Kurtubî ise bu âyetin tefsirinde *sûr* kelimesi için kendisine üflenilecek nurdan bir boynuz olarak yorumlar. Üfleme iki defa olacak biri ölüm için biri de tekrar yaşamın başladığına işaret içindir. Elmalılı ise *sûr* kelimesinin kıyamet borusu olduğunu ve bu sesiyle birlikte gayb olan her şeyin açığa çıkacağını bildirmektedir.¹²⁸ Kur'an Yolu tefsirinde ilgili yerin tefsiri için İsrail yüksek ses çıkaran bu boruyu iki defa üfleyecek ilkinde tüm hayatlar sona erecek, ikinci de ise tekrar canlılar dirilecek. *Sûr* kelimesi âhiretle ilgili terimlerdir bunlar insan aklının sınırlarını aşan bilgilerdir. Bunlar naslarda nasıl geçerse öyle inanmak gerekmektedir. Ayrıca *sûr* kelimesini *sûret*'in çoğulu olarak gören anlayışta âyetin manası değişmekte

¹²³Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, s.82

¹²⁴Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/427

¹²⁵İsfehâni, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.574

¹²⁶Enam 6/73

¹²⁷Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/511-512

¹²⁸Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/383

“Sûretlere (ölülerin bedenlerine ruhları veya hayatları) üfleneceği günde hükümranlık Allah’ındır.” anlamına gelmektedir.¹²⁹

Mevdûdi ise bu âyetin ilgili kısmı için tefsirinde “sûr’un üfürülmesi içeriği bizim bizim anlayış kapasitemiz dışındadır.” Kur’an’dan bilindiği üzere iki kere sûr’a üfürülecek ilkinde tüm hayatlar son bulacak ikincisinde ise yaratılmış herkes hayata hayata döndürülecek ve yeni bir sistem yaratılacaktır.¹³⁰

Burada *sûr* kelimesinden âyete göre içeriğini bilmediğimiz üflenecek bir alet olarak anlaşılmaktadır. Zamanı ve *sûr*’a üfleme yapıldığında ne olacağı kesin bir dille cevaplanamayan muamma olarak kalmıştır. Mevdûdi *sûr*’a iki kere üfürüleceğini ve yeni bir sistemle yeniden hayat bulunacağını dile getirmekte ancak içeriği ile ilgili bilgi vermemekte, kelimenin te’vîlini yapmamaktadır. Kur’an yolu ve Mevdûdi tefsirleri kelimenin zahiren anlaşılması gerektiği hususunda fikir beyan etmiş olup doğru olanın da böyle olduğu kanaatini oluşturmuştur.¹³¹

2.3.5.Dabbe

Dabbe kelimesi terim olarak; debelenen hareket eden anlamına gelen her canlıyı içine alan bir isimdir.¹³² Hafif yürüme, debelenme, hayvanlar ve genellikle haşereler için kullanılır.¹³³ Dabbe isminin geçtiği âyet ise Naml sûresi 82. âyettir ve mealen “(Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince onlar için yerden kendilerine bir dabbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.”

Bu âyetin tefsirinde Taberî, “Dâbbetü’l-arz” denen varlığın hadislerde anlatıldığı gibi “insanların Allah’ın emirlerini bıraktıkları hak din İslam’ı terk ettikleri zaman kıyamet alameti olarak meydana çıkacaktır.” demektedir. Bu varlıkla ilgili rivâyetlere yer veren Taberî varlığın şekliyle ilgili bilgi vermemektedir. Varlığın bir elinde Hz. Süleyman’ın mührü diğer elinde Hz. Musa’nın asası olacak ve kâfirlere damga vurarak

¹²⁹Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/428

¹³⁰Ebu’l-Alâ Mevdûdi, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 1/562

¹³¹Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkam’il-Kur’an* (İstanbul: Buruc, 2005), VII: 62.

¹³²İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.349

¹³³Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/513

kâfir olduklarını işaret edecek Müslümanların yüzünü silecek ve yüzleri parlayacağı rivâyetlerine yer vermektedir.¹³⁴

Elmalılı ise bu âyetin tefsirine geniş yer vermiştir. Dabbe'nin Kadı Beydavi ve hadisçilere göre “cessas” yani casus olarak gösterildiği rivâyetlere yer vermektedir. Dabbe'nin haber toplayıp araştıran casus anlamına geldiğini bildiren rivâyetler olduğunu bildirmektedir. Hatta dabbe'nin cinsiyetinin erkek olduğu yüzünü anlatan rivâyetlere de yer vermektedir.¹³⁵

Sâbûnî ise bu âyetin tefsirinde âyetin kıyamet kopmadan önceki durumuyla ilgili meydana gelecek olayları anlatmaktadır der. “Dâbbetü'l-arz'ın” kâfirler için geldiğini hatta insanlarla konuşacağını hadislere dayanarak bildirmektedir. Bunun olacağı zaman için yine hadis rivâyet ederek Allah'a inanmayanların arttığı tövbenin yapılmadığı zaman da ortaya çıkacağını bildirmektedir. Bu olayı olağan üstü bir kıyamet alameti olarak görmektedir.¹³⁶

Başka bir tefsir kaynağında bu hadise “*Yerden bir yaratık*” diye çevrilmiştir. İnsanlarla konuşacağı bildirilen Dâbbetü'l-arz'ın çıkacağı kesindir. Ancak mahiyeti, zamanı, nerede ve nasıl çıkacağı ile ilgili haberlerin çoğu sağlam rivâyetlere dayanmamaktadır der. Tefsirde, Razi'nin görüşüne yer vererek Kur'an'da bu hususlarla ilgili herhangi bir delil mevcut değildir. Eğer Hz. Peygamberden sağlam bir delil varsa alınır değilse hiçbir açıklama dikkate alınmaz denmektedir.¹³⁷

Mevdûdi ise bu âyette, dabbe'nin ne zaman zuhur edeceği ile ilgili olarak, *iyiliği emreden kötülüğü nehyeden kişilerden hiçbir fert kalmadığında vuku bulacağını* ibn Ömer'den naklettiği bir hadisten rivâyet etmektedir. Dabbe'nin bir hayvan mı, yoksa bütün yeryüzünü istila edecek bir hayvan türü mü olduğu hususu açık değildir. Bu hayvanın ne zaman ortaya çıkacağı ile ilgili hadis rivâyet ederek bildiren Mevdûdi olayın gerçekleşeceği zamanı “Güneş batıdan doğacak ve Dabbe gün aydınlığında ansızın zuhur edecek”¹³⁸ hadisini delil olarak vermektedir. Dabbe'nin yapısı, genel görünüşü, ortaya çıkacağı yer ve diğer ayrıntılara gelince, bunların Kur'an'da anlatıldığı konu ile ilgisi olmayan birbiriyle tearuz eden hadislerden rivâyet edildiğini dile

¹³⁴Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/292

¹³⁵Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/514-515

¹³⁶Es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir* “*Tefsirlerin Özü*”, 4/398

¹³⁷Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/206-207

¹³⁸Müslim, *Fiten*, 118; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 201

getirmektedir. Dabbe'nin insanlarla konuşmasını ise, istediği herhangi bir şeye konuşma kudreti veren Allah'ın bir mucizesi olarak görmektedir. Kıyametten önce bir hayvana konuşma kudreti veren Allah kıyametten sonra olacak olan insan uzuvlarının konuşTURULMASINI Fussilet sûresinin 20-21. âyetlerini delil olarak sunmaktadır. “*Nihâyet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler. Onlar derilerine, ‘Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?’ derler. Derileri, ‘Bizi her şeyi konuşTURAN Allah konuşTURDU.’ İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca ona döndürülüyorsunuz.*”

Bu âyet ile konuşması imkânsız görülen uzuvlar konuştuysa bu canlının konuşması da doğal karşılanmalıdır demektir.¹³⁹

Dabbe'nin ne olduğu şeklinin nasıl olduğu ve nerede ortaya çıkacak olması konusunda bilginin yokluğu onu müteşâbih lafızlar arasına sokmaktadır. Yukarıdaki tefsirlerde onun hakkında geniş te'villere yer verilmiş hemen her ayrıntısı anlatılmıştır. Bu anlatımlarda elbette her âlimin kendine göre müdellel yönü bulunmakta ve çıkarımlarını ona göre yapmaktadır. Müfessirimiz de âyeti genel cümle bütünlüğü içerisinde ele alıp yorumlamış şekli, cinsiyeti ve ne konuşacağı ile ilgili olarak ayrıntılara girmemiştir.

2.3.6. Levh-i Mahfuz

Levh-i Mahfûz lafzı da müteşâbih olarak görülen lafızlardandır. Levh, üzerine yazı yazmaya uygun tahta vb. şeylerdir.¹⁴⁰ Lügatte yazı yazmaya uygun düzgün yüzey anlamına gelen “levh” ile korunmuş anlamına gelen “mahfuz” kelimelerinin birleşimiyle oluşan terkip, üzerine yazılanı silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düz yüzey anlamına gelir.¹⁴¹ Terim olarak Allah Teâlâ'nın olmuş olan, olmakta olan ve olacak olan her şeyi üzerine kaydettiği korunmuş levha anlamındadır.¹⁴² İsfehânî ise “bu korumanın keyfiyeti bize gizlidir ancak bize kadar gelen rivâyetlerde onun el-Kitab olduğudur.” demektir.¹⁴³

¹³⁹ Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, 4/147

¹⁴⁰ İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.895

¹⁴¹ Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstihlaları*, s.105

¹⁴² Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.171

¹⁴³ İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.895

Levh-i Mahfûz terkibi Kur'an'da sadece bir yerde geçer.¹⁴⁴ Burûc sûresi 21-22. âyetinde mealen “Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır. O korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfûz'da) dır.”¹⁴⁵ Bu âyette geçen korunmuş olan levha'nın ne olduğu müteşâbih olarak tartışma konusu olmuştur.

Taberî sûrenin ilgili yerindeki tefsirinde Kur'an-ın levh-i mahfuzda tespit edilen şiir ve kafiyeli bir kitap olmadığını anlatan âyet olduğunu bildirmektedir. Levh-i Mahfûz ile ilgili çeşitli rivâyetler zikredildikten sonra anlamının Ümmü'l-kitap, Allah tarafından korunan levha ve İsrâfil'in alını olduğu rivâyetlerine yer vermiştir.¹⁴⁶

Elmalılı ise Allah'ın koruması altında olmasından dolayı bozulmaktan ve yanlışlıktan münezzehe olduğunu anlatan bir âyet olduğunu bunun delilinin ise Yasin sûresinde geçen “Biz her şeyi apaçık bir kütükte saymışızdır.”¹⁴⁷ âyeti olarak görüldüğünü beyan etmektedir.¹⁴⁸

İmam Maturîdî ise bu âyetin tefsirinde kimilerine göre “levh” kelimesini gerçek anlamda kullanıldığını kimileri de beliren söz anlamında anlaşıldığını gerçekte böyle bir nesnenin olmadığını söylemiştir. Bâtniye ekolu ise kalemi ilk yaratılan levhi de ikinci olarak yaratılan varlık olarak izah etmiştir. “Mahfuz” kelimesi ise düşmandan korunan anlamında kullanılmıştır. O'nu değiştirme veya yerine başkasını koyma gibi müdahalede bulunamaz bu itibarla kimse ona galebe çalamaz tahrife kalkışamaz.¹⁴⁹

Mevdûdi ise bu âyette Kur'an'da bir defa geçen kelime olmasına rağmen ayrıntıya girmeden Kur'an'ın yazılmış ve müstakil bir levh-i mahfuzda korunduğunu bildirmektedir. Orada değişiklik olmaz tüm kâinat istese bile onu yok edemez demektedir.¹⁵⁰

Bu terkinin, incelenen tefsirlerde ortak bir bakış açısıyla hemen hemen aynı yorumları yaptığı görülmektedir. Korunan bir kitap olarak görülmüş bu korunmanın keyfiyeti ve korunanın içeriği hakkında fazla bilgi verilmemiştir.

¹⁴⁴Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.171

¹⁴⁵Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/60-62

¹⁴⁶Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/75

¹⁴⁷Yasin 36/12

¹⁴⁸Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/349

¹⁴⁹Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 16/168-170

¹⁵⁰Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2018, IV: 87.

2.4.İzafi Müteşâbihler

Bu alandaki müteşâbih lafızların anlaşılması bir karineye ya da aradaki bir benzerliğe dayalı olarak anlam alanı oluşturma ihtimali olan kelimelerin bulunduğu bulunduğu gruba verilen isimdir. Bu alandaki kelimelerin hakiki müteşâbihlere göre göre daha yorumlanabilir olduğu, karinenin doğru tespiti ile Kur'an'ın özüne uygun uygun yorum yapılabildiği gözlemlenmektedir.¹⁵¹ Bu bölümde benzerlik bulunan ya da ya da günlük hayatta karşılığı olup Allah Teâlâ'ya nispet edilen fiil ve sıfatların olduğu müteşâbih kelimelerin anlamları ve tefsirleri araştırılmaya çalışılacaktır.

2.4.1.İstivâ

Müteşâbih görülen âyetlerin başında hemen hemen her ulemanın farklı anlamlandırdığı “Taha” sûresinde geçen “istivâ” kavramıdır. Bu âyette mealen “Rahman Arş'a istivâ etti”¹⁵² denilmektedir. İstivâ kelimesinin sözlük anlamı doğru düzgün olmak, karar kılmak, yerleşmek, yükselmek, yönelmek, istila etmek, hâkim olmak anlamlarına gelir.¹⁵³

İstivâ kelimesi Kur'an sıralamasında ilk olarak A'râf sûresi 54. âyette geçtiğinden müfessirlerin de ilk burada anlamlandırma, yorumlama çalışması yaptığından dolayı bu âyet başlangıç olarak seçilmiştir. “Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine hükümler oldu. O, geceyi durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter; güneş, ay ve yıldızlar emrine âmâdedir. İyi biliniz ki yaratma ve emir onundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.” İstivâ kelimesini geniş şekilde ele alan Elmalılı Hamdi Yazır istivâ fiili hakkında, Râgıb el-İsfahânî'nin bunun iki şekilde kullanışı vardır dediğini ifade etmektedir. Biri eşitlik manası diğeri de bir şeyin kendi içinde, zatında ölçülü olması anlamında kullanıldığını bildirmektedir. Taht üzerine kuruldu (istivâ etti) demenin birçok manası vardır. Bir ülkeyi yönetirken üzerinde kurulduğu şeyin adıdır ancak burada kastedilen onun saltanatı ve izzetidir. Başka manası ise onun kinaye ve mecazi olduğudur. Bu tahtın yön ve maddiliği bulunmaz zarfiyet belirtmez arş kelimesi bütün yön ve zamanları kuşattığından nerede olduğu düşünülemez. İstiva sırf maddi olarak bir bilinen bir durum değildir. “İstevâ emrehû” (emri geldi, kuşattı) dediği zaman bunun maddi olmadığı

¹⁵¹Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, s.86

¹⁵²Taha 20/5

¹⁵³Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstihlaları*, s.131; Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, s.168

açıktır. Arş'ın üstünde onu istivâ etmesi demek de ayrıca “hulûl” yani Allah her şeydedir nazariyesinin de reddidir. Diğer bir görüş İmam Mâlik'in görüşüdür. “İstivâ malumdur keyfiyeti meçhuldür buna iman farzdır bundan soru sormak bidattir.” Bu görüşlerden her biri değerli, her biri şüpheleri ortadan kaldırmak için yapılan yorumlardır hepsi doğrudur. Selef'in görüşü olan “Allah gökleri ve yeri belli zamanlarda yarattı. Sonra da sonradan olma (hudûs) ve yokluktan (fena) yön ve tahayyüz şaibelerinden uzak olarak kastettiği anlamda Arş üstüne istivâ etti.” bu görüşün tek eleştirilecek yanı vardır o da bu ilahi ifadelerden bir şey anlamayız demektir çünkü âyetin geri kalan kısmında anlaşılıp bilinecektir.¹⁵⁴

Sâbûnî ise A'râf 54 âyetin tefsirinde İstiva kelimesini yükselmek ve yerleşmek olarak açıklamıştır. İmam Mâlik'in yukarıdaki görüşünü rivâyet eder ve istivânın bilinemeyeceğini bildirir. İstiva nasıldır niçin böyledir diye sorulmaz çünkü onun nasıl olduğunu hiç kimse tarif edemez Allah dilediği şekilde “istivâ” etmiştir diye inanılır. Biz âyet ve hadisleri okuruz onlarda olanlara inanırız sıfatların nasıllığı konusunu Allah'a havale ederiz.¹⁵⁵

Kurtubî bu âyetin tefsirinde ilgili kısımda “istivâ”nın yüksek olmak, yükseklik ve istikrar bulmak anlamına geldiğinin söyler. Ayrıca istivâ eğrilikten istivâ etti yani düzeldi ve bineğin sırtı üzerine istivâ etti, yani kuruldu demektir. Semaya istivâ etmek, oraya yönelmek orayı kastetmek demektir. Yine istila etmek galip gelmek anlamlarına gelir. Mütেকaddimun ile mütעהhirun âlimlerinin çoğunluğuna göre, yüce yaratana mekân ve yön tayin etmek onu bu konulardan münezzeht tutmak bir zorunluluktur. Kelamcıların görüşüne göre mekân ve yön tutmak değişikliğe ve hâdisliğe yol açar ve yaratan bunlardan münezzehtir. Selef görüşüne göre ise Allah'ın bir yönde bulunuşuna itiraz etmiyorlar aksine ona cihet ispat ediyorlardı. Selef'in görüşü Allah'ın arş üzerinde gerçekten istivâ ettiğini bunun sebebi olarak da arş'ın yaratılan en büyük mahlûk oluşundan kaynaklandığıdır. Kurtubî şöyle devam eder: “Derim ki yüce Allah'ın yüksekliği, O'nun şan, sıfat ve melekûtunun yüksekliğinden ibarettir. Yani, celâl özelliklerinin kendisi hakkında vâcib olduğundan daha üstünde vâcib olduğu herhangi bir kimse yoktur. Kendisiyle yükseklikte ortak olacak kimse de yoktur. Aksine O, mutlak olarak tek yüce olandır.”¹⁵⁶

¹⁵⁴Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/547-550

¹⁵⁵es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir "Tefsirlerin Özü"*, 2/311-313

¹⁵⁶ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*, VII: 360-362.

Beydavi tefsirinde A'râf sûresi 54. âyette de geçen istivâ konusunda şöyle denmektedir: “Arş’a istivâ keyfiyeti bilinmeyecek olan Allah’ın bir sıfatıdır. Yani Allah bir mekânda bulunmaktan münezzehtir kendini nasıl ifade ettiyse öyle inanmak gereken bir durumdur. Arş denilmesinin sebebi diğer cisimleri kuşatan ve yüksekte bulunan bir şey olduğu içindir. İşler ve tedbirler tahttan gelen emirle icra edilir.”¹⁵⁷

Bu âyetin ilgili alandaki tefsirinde Mevdûdi ise şöyle demektedir: “Bu meseleyi tam anlamıyla anlamak zor bir durum olmakla beraber sadece şöyle anlaşılabilir: Allah (cc) sınırsız kudretini ve hükümdarlığını kâinatın yaratılmasından sonra bir yer tespit etmiş olabilir. Buradan bütün âleme rahmetini saçmaktadır. Arş kelimesi mecazen O’nun hâkimiyetini, oraya oturması da bütün idarenin kendi elinde tutması anlamına gelebilmektedir. Âyetin ayrıntılarında nasıl geçerse geçsin Kur’an’da bunun zikredilmesinin sebebi, Allah kâinatın yalnızca yaratıcısı değil ayrıca onunla irtibatını koparmayan sürekli idarenin elde tutulduğunu gösteren bir delil olarak görülmelidir. Bunun sebebi yaratana karşı oluşabilecek, delalete sevk edebilecek her türlü isyan ve şirk gibi yanlış anlayışların önünü kesmektir.”¹⁵⁸

Müfessir âyetin bu şekilde tefsiriyle emekli bir Allah tasavvuru düşüncesine cevaben böyle olmadığını her saniye diri ve idaresi elinde olan bir yaratıcı olduğunun anlatıldığını söylemektedir. Âyeti diğer tefsir âlimlerinden farklı yorumlaması istivâ kelimesine verdiği anlam sebebiyledir. İstiva’yı kullarının ve kâinatın idaresini elinde bulunduran Allah’ın (cc) onlardan kopmadığını göstermek anlamında kullanmış olabileceğini mecazi bir dille anlatılmış olduğunu dile getirmektedir. Ayrıntı vermeden tescîme girmeden anlatış tarzı onun farklı üslubunu ortaya sermektedir.

2.4.2.Yed

Fetih sûresinde geçen “Allah’ın eli onların elinin üstündedir.” lafzı da müteşâbih olarak görülmektedir.¹⁵⁹ “Yed” kelimesi sözlükte bildiğimiz el demektir. Fetih sûresinde “Allah’ın eli Onların eli üzerindedir.” ibaresi ise Peygamberin eli Allah’ın eli sayılmış ve Allah’ın eli onların elinin üzerinde olduğu var sayılmıştır.¹⁶⁰

Bu lafızdan maksadın ne olduğu sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu konuda Kurtubî mezkûr âyetin tefsir kısmında şöyle demektedir. Bir görüşe göre O’nun sevap

¹⁵⁷Kadı Beydavî, *Beydavî Tefsiri*, 2/38

¹⁵⁸Ebu’l-A’lâ el- Mevdûdi, *Tefhimu’l-Kur’an* (İstanbul: İnsan, 1997), III: 42-43.

¹⁵⁹es-Süyûtî, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi*, “El-İtkan Fi Ulumi’l Kur’an”, 2/19

¹⁶⁰İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.1057-1059

vermek hususundaki Eli (lütuf ve nimeti) onların verdikleri söze bağlı kalmak hususundaki ellerinin (gayretlerinin) üstündedir, O'nun kendilerine hidâyette bulunmak sûretiyle verdiği lütuf itaatte bulunmak sûretiyle ortaya koyduklarından çok üstündür.¹⁶¹

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu âyetin tefsirinde Rasûlullah'a itaat etmek Allah'a itaat etmek gibidir. Nasıl ki alım satım sözleşmesinde geri caymamak için insanlar ellerini birbirlerine söz vermek için kullanıyorsa burada da anlaşma şartlaşma için bu benzetme kullanılmıştır. Allah'a organ tasvir etmek burada söz konusu değildir¹⁶²

Sâbûnî ise bu âyetin ilgili alandaki tefsirinde İbn Kesîr'den alıntı yaparak "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir." lafzı için Yüce Allah onlarla beraberdir, onları görür, işitir, içini ve dışını bilir yüce Allah Resulü vasıtasıyla onlarla biat etmiştir. Zemahşerî'den yaptığı alıntı da ise bu biat esnasında tutulan elin Rasûlullah vasıtasıyla Allah'ın eli olduğu cismani bir elin değil sadece itaat anlamında bir el olduğunu ifade etmektedir der. Çünkü yüce Allah'ın, "Kim Resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."¹⁶³ âyetindeki sözüne benzer.¹⁶⁴ Beydavi ise bu cümlenin önceki cümleden hâl olabilir veya tahyîl yoluyla yani hayale hitap eden mecazi bir anlatımla önceki cümleyi te'kid etmektedir der.¹⁶⁵ İbn Cerir et-Taberî ise Fetih sûresi 10. âyet tefsirinde "Allah'ın eli onların eli üstündedir." lafzı için kudret kelimesini kullanmış el'den kastın kudret olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁶

Mukâtil b. Süleyman ise "Yed" kelimesi üç şekilde tefsir edilir der. Birincisi gerçek anlamda kullanılan el kelimesidir. Sad sûresi 75. âyette geçtiği şekilde "Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne menetti?" Buradaki *yed*'den maksat mübarek ve yüce olan Rahman'ın elleridir. İkincisi nafaka hususunda el için yapılan darb-ı meseldir. İsrâ 29. âyette "elini boynuna bağlanmış kılma (yani, sen, eli boynuna bağlı olduğu için onu açma imkânı bulunmayan kişi gibi infaktan elini tutma cimrilik etme). Üçüncüsü fiil/yapmak manasında kullanılır Fetih sûresi 10.âyette olduğu gibi "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir." Yani Allah'ın onlara yaptığı hayırlar, onların Hudeybiye günü beyatta yaptıklarından daha efdaldir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*, VII: 166-167.

¹⁶²Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/489

¹⁶³Nisa 4/80

¹⁶⁴es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefsîr "Tefsirlerin Özü"*, 6/117

¹⁶⁵Kadı Beydavi, *Beydavi Tefsiri*, 4/209

¹⁶⁶Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/460

¹⁶⁷Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İşaret), (2016), s.388-389

Diyanet İslam Ansiklopedisinde “yed” maddesinde böyle kelimelerin (yed, yemin, kabz) anlamları hakkında âlimlerin farklı görüşlerin bulunduğunu bildirir. Bu görüşlere göre bunları gerçek manada kullanan fırkaların çok az olduğu (müşebbihe ve mücessime de olduğu gibi) Selefiyye ve kelamcılarının ise bu konuda bazı farklı yorumlar ortaya koyduğu görülmektedir. “Yed” gibi lafızların Allah’ın içeriği bilinmeyen zati sıfatlarıdır. Bunlar yaratılmışlarınkine benzeyen el olmadığı açıktır, bununla beraber bu kelimelere mecazi anlam yüklenerek kudret, nimet, yardım gibi mecazi anlamlar ekleyerek te’vîl edilmesi de uygun değildir. Dolayısıyla “Allah Âdemi iki eliyle yarattı.”¹⁶⁸ âyetine bu kelimelerden hangisini getirirseniz uygun düşmeyecektir. Allah’ın parçalardan oluştuğunu akla getiren bütün kavramlar gerçek anlamda değil mecazi manadadır. Aksi halde teşbih ve tecsîm’e düşmekten kurtulmak mümkün olmaz. Kelamcılarının çoğu ve bazı selefi âlimler “yed, yemin gibi kelimeler Allah’ın yaratıcılığını ve yüceliğini dile getiren bazen nimet bazen de kudretini anlatan âyetlerdir.” derler. Selefiyye mensuplarının ise bu âyetleri olduğu gibi kabul edip te’vîl etmemeleri ise teşbih meselesini ortadan kaldırmamaktadır. Zira söz konusu kelimelerin insana has organ olmadığını bildirmek sorunu çözmemektedir. İnsan aklıyla anlaşılan bu kavramlar insan zihninde yaratılmışlara özgü bazı organ ve fiilleri çağrıştırmaktadır.¹⁶⁹

Bu âyetin tefsirinde Mevdûdi, ahitleşmenin Müslümanlar arasında Hz. Osman’ın şehit edilmesi haberi duyulunca gerçekleştiği ve intikam için olduğunu bildirmektedir. “Allah’ın eli onların eli üzerindedir.” lafzı için ise Hz. Muhammed (sas) aracılığıyla bizzat Allah’a yapılan bir biat olarak yorumlamıştır.¹⁷⁰

Müfessir burada Allah’ın eli olur mu ya da ona el izafe edilir mi gibi tartışmalara girmeden bunun mecazen kullanılan bir kelime olduğunu bildirmekte ve te’vîl yoluna gitmektedir. Burada düşünülmesi gereken bağlam olarak da anlaşılan ortada bir sözleşmenin bulunduğu ve eskiden beri insanlar bir anlaşma yaptığında elleriyle bunu onayladığı gerçeğidir. Müfessirin bu yaptığı yani sözü uzatmadan sadece biat olarak algılaması sonuç odaklı bir düşünce yapısı taşıdığı tartışmasız bir gerçektir.

¹⁶⁸Sad 38/75

¹⁶⁹Yusuf Şevki Yavuz, “Yed”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: İSAM), (2013), 43; s.375-376

¹⁷⁰el- Mevdûdi, *Tefhimu’l-Kur’an*, III: 411.

2.4.5.Ayn

El-Ayn kelimesi sözlük anlamı; görme organı olan göz olarak bilinmektedir.¹⁷¹ Bu kelime bazı ulemanın mecazi anlamda bazı ulemanın da hakiki manada olduğunu söylemekte ve bu kelimedeki mecazilik, insan uzvuna verilen ad olduğundandır.¹⁷² Göz kelimesi yaratana atfedilen durumlarda mecazen ilim ve koruma manasında olmalıdır. Eğer böyle olmazsa yüzünde görme organı olan bir varlık ispat edilmiş olur ki bu da sahih değildir. Kur'an'da geçen "ayn" kelimesi Allah'a mahsustur bu sebepten onu görmeye yarayan göz ile bağlantılı tutmak teşbih'e götürür ki bu da Allah hakkında asla caiz değildir.¹⁷³

Kıyamet sûresinin 23. âyetinde mealen "Zira Rabbine bakıcıdır." âyetini Elmalılı şöyle tefsir eder; "Ehl-i Sünnet bu bakışı gerçek anlamıyla anlar ve yaratıcının âhirette görüleceğine delil getirir." Ancak Mu'tezile bu bakışı bekleme anlamında yorumlamıştır. Elmalılı Mu'tezile'nin bu yorumlamasına karşı çıkararak gayeye ulaşmayan beklemenin bir anlamı olmadığını çünkü bekleyişten kasıt sonunun neşe ile bitmesini umut etmektir. Bu bekleme görüşü doğru olan bir yorum değildir demektedir.¹⁷⁴

Başka bir tefsir kaynağında bu âyetle ilgili o da Ehli Sünnet ve Mu'tezile yorumlarına yer vererek yaratanın görülüp görülmeyeceğine dair tartışmaları dile getirdikten sonra Mu'tezile kelamcılarının Ehli Sünnet'e yaptığı eleştiriyi yersiz olarak nitelemekte dil ve yorum kurallarına aykırı olduğu için bu yorumu (bekleme olarak görülen) kabul etmemektedir. Çünkü âyette açık olarak gözlerin Allah'ın cemalini göreceği bildirilmektedir. Ancak görmenin nitelik ve niceliklerinin nasıl olacağı bilinmemektedir diye yorumlamaktadır.¹⁷⁵

Taberî bu âyetin tefsirinde rivâyetlere yer vererek Mücahid'den nakledilen görüşe göre "Rablerinden sevap beklemektedirler." yorumunu da verir ancak kendisi Allah'ın gözle görüleceği yorumunu mütevâtir (Âyet ve Hadis) haberlerden dolayı kabul etmektedir.¹⁷⁶

¹⁷¹İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.702

¹⁷²es-Süyûtî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi "El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an"*, 2/18

¹⁷³Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, s.145

¹⁷⁴Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/183

¹⁷⁵Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/509-510

¹⁷⁶Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/503-507

Bu âyetin tefsirinde ise Mevdûdi iki görüşün olduğunu bunlardan birinin görmenin mecazi olarak anlaşılması gerektiği yönünde fikir beyan edenlerin bulunduğu bulunduğu bir grup olduğunu dile getirmiştir. Bu gruba göre görmeyen bir insan bile bile “gözümü ona diktim” lafzını kullanmaktadır burada görme olmadığı halde böyle bir böyle bir söyleniş tarzı bulunmaktadır. Görmek sadece gerçek anlamda görmek değil değil ondan bir şeyler ummak, bir karar veya ihsan beklemektir. Diğer gruba göre ise görmenin gerçekleşmesi tamamen gerçek düzeyde olacağı görüşüdür. Bu görüş ise Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi hadis kitaplarında geçen rivâyetlere dayanmaktadır ve görme fiili bizzat gerçekleşecektir.¹⁷⁷

Mevdûdi burada fikir beyan etmeden iki farklı görüş olduğunu ve bir bilinmez olduğunu tercih belirtmeden yapmaktadır. Eğer bir görüş veya bir gruba itibar etseydi bunu bildirir tercihini o yönde kullanırdı. Burada bir bilinmez durumun olduğu kesin bilginin olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Kesinlikle görülür veya görülmez yönünde fikir beyan etmeden hüsn-ü zan ederek denilebilir ki okuyanların seçimine bırakıp, iki görüşten birine inanmayı tercihe bırakmıştır. Yaratana görmek elbette yaratılmışlar için iştihak duyulan bir durum olarak görülse de neticede bunun imtihan dünyası için bir faydası olmadığı açıktır.

En’âm sûresinde 103. âyette ise hemen hemen az önce kıyamet sûresinde geçen “gözler ona bakacaktır.” âyetinin tersi anlam taşıyan “gözler onu göremez.” denmektedir. Bu iki âyet arasında ilk bakışta tam tersi durum söz konusudur ancak bunu müfessirler nasıl yorumlayıp neye bağladıklarına bakmak bize müteşâbih konusunu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetin tefsir kısmında göz daha kendini anlayamaz durumdayken onu gören, gözeten, gerçeği bilen Allah’tır demektedir. Görmenin nasıl mucize bir durum olduğunu, görme olayının gerçekleşmesi için gereken tüm şartlar yerine gelse dahi bu görmenin tam bir idraki oluşturmayacağını bildirir. Görmeyi anlatmaya filozoflar da akıl da aciz kalır ve bu durum anlamayla alakalıdır. Dış dünyayı görmek onu anlamak demek değildir bu aklın anlayış sahası dışındadır. Bunun özünü ancak Allah bilir ihata eder ve bu durum bütün anlam sahasını kapsar diye vermektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2018, IV: 542-543.

¹⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/426

Kur'an Yolu tefsirinde ise bu konuyla ilgili görmenin tam manasıyla değil mahiyetinin bütünüyle bilinemeyeceği anlamında yorumlamıştır. Yani elbette gözler O'nu tam manasıyla değil, idrak ederek değil sadece âhiretteki görmenin nasıl olması gerekiyorsa öyle göreceği anlamında olduğunu söylemiştir. Mu'tezile bilginleri, bu âyetle ve daha diğer argümanlarla Allah'ın dünya da olduğu gibi âhirette de görülemeyeceğini bildirmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet bilginleri ise âyetin Allah'ın (cc) dünyada görülemeyeceğine âhirette ise görme imkânlarının sonsuz olacağı için görülebileceğini söylemişlerdir. Yine bazı Ehl-i Sünnet bilginleri görmenin olacağını ancak idrakin tam olarak olamayacağını bildirmektedirler.¹⁷⁹

Taberî bu âyetin tefsir kısmında, âyette zikredilen "Gözler Allah'ı görmez, Allah ise bütün gözleri görür." ifadesinden neyin kastedildiği konusunda dört ihtilafın olduğunu bildirir. Abdullah b. Abbas vb. âlimlerden gelen habere göre "gözlerin Allah'ı kuşatamayacağı ona sınır belirleyemeyeceği ancak Allah'ın bütün gözleri kuşatacağı anlaşılmalıdır." demiştir. Burada görmek yerine kuşatma fiilinin kullanılmasının sebebi ise Kıyamet sûresinde geçen "gözler rabbine bakacaktır." âyeti ve Rasûlullah'tan gelen sahih hadislerle "âhirette Allah'ı görmenin mümkün olacağı bildirildiği için ve âyetler arası birbirinin aksini söyleyen lafızların bulunmasının imkânsız olduğundan böyle anlaşılmalıdır." diye yorum yapmışlardır. "Gözler Allah'ı idrak edemez." haberi ile "Yüzler rablerine bakarlar." haberi farklı şeylerdir. Yani, cennetlikler kıyamet gününde gözleriyle rablerine bakacaklar fakat onu tam ihata edemeyeceklerdir. Bu iki âyetin bu şekilde izah edilmesi her iki âyeti de doğru bir şekilde anlamaktır. Her iki haberi de tasdik etmektir. Her iki sûrede gelen âyetlere de boyun eğmektir. Hz. Aişe ve Suddî'den gelen İkinci bir görüşe göre "Allah (cc) yarattıkları tarafından görülemeyecektir." demişlerdir. Ancak bu görememenin bu dünya için geçerli olduğunu âhiret için görüleceğini söylemişlerdir. Bir kısım âlim ise görmenin her iki dünyada da olamayacağını söylemişler bu âyeti delil olarak sunmuşlardır. Çünkü "âyette bu konu yani görme konusu işlenmektedir ve bunun olmayacağı açıklanmaktadır." derler. Taberî ise bu rivâyetleri saydıktan sonra katıldığı görüşün Rasûlullah'tan sağlam şekilde gelen "kıyamet gününde müminler Rablerini ayın on dördünde parlayan ay gibi güneşli günde görülen güneş gibi göreceklerdir"¹⁸⁰ hadisini ölçü alarak görüş bildirir.¹⁸¹

¹⁷⁹Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/448-449

¹⁸⁰Buhârî, *Tevhid*, s.24; Müslim, *Mesâcid*, s.211, (633); Ebu Davud, *Sünnet*, s.20, (4729); Tirmizî, *Cennet*, s.16,

Sâbûnî ise En'âm Sûresi 103.âyetin tefsirinde “O gözleri ve gizli olanları bile kuşatır ancak gözler onu kuşatamaz.” İbn Kesîr'in görüşüne başvurarak *gözler onu idrak edemez* demek kıyamet gününde Allah'ı göremez demek değildir. Çünkü Allah Mü'min kullarına dilediği gibi görünecektir. Fakat gözler, yüce Allah'ın azamet ve kudretini mahiyetiyle idrak edemezler demektir. Hz. Aişe de bu rivâyeti delil getirerek Allah'ın âhirette görüleceğinin dünyada ise görülemeyeceğini savunmuştur.¹⁸²

Beydavi ise En'âm sûresi 103. âyet tefsirinde âyetin manasının Mu'tezile âlimlerinin anladığı gibi Allah (cc) görülemeyecek değil bilakis görülecektir ancak tam anlamıyla idrak edemeyeceğiz gibi anlaşılması gerektiğini beyan etmektedir. Çünkü idrak mutlak rüyet değildir. Âyette *her göz sahibi O'nu idrak edemez* denmektedir. “Gözler O'nu idrak edemez çünkü O Latîftir O ise gözleri idrak eder çünkü O Habirdir.” Burada söz sanatı olan istiare yapılarak *Latîf* kelimesinin *kesif* kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır demektir.¹⁸³

Mevdûdi, bu âyete açıklama yapmadan sadece âyeti vererek geçmektedir. Kıyamet sûresinde görme fiiline tercih belirtmemesi bu durumu açıklamaktadır. Onun müteşâbih âyetler konusunda bakış açısı genel olarak âyetlerin te'vîl edilmesinin yanlış olarak görmesindedir.¹⁸⁴

Mevdûdi bu âyetin tefsirini yapmayıp sadece âyeti vermesi onun müteşâbih âyetler hakkında tavrının ne olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki diğer tefsirler görmenin olup olmayacağı ile ilgili görüş beyan edip hüküm ortaya koymaları bir sorunu ortadan kaldırmıyor ancak merak edilen bir durumun çözümü için çaba gösterildiğinin altını çizmektedir.

2.4.6. Cenb

“Cenb” kelimesi müteşâbihattandır.¹⁸⁵ Sözlükte Bir şeyin sağ ve sol tarafıdır, insanın bir organının adıdır, Araplar sağ ve sol yönlerini ifade etmek için kullanır, duvarın yan tarafı anlamında kullanılır, yanında yürüdü yanında oldu anlamında kullanılır.¹⁸⁶ Bu kelimenin Kur'an'daki kullanımında Allah Teâlâ tarafından zatını işaret ettiğinde nasıl anlaşılması gerektiği tartışma konusu olmuştur. Zümer sûresinde bu

¹⁸¹Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/535

¹⁸²es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir* “Tefsirlerin Özü”, 2/231

¹⁸³Kadı Beydavî, *Beydavî Tefsiri*, 1/753

¹⁸⁴ Mevdûdi, *Kur'an Bilinci*, s.170

¹⁸⁵es-Süyûtî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi* “El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an”, 2/20

¹⁸⁶İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.229-230

formda anlaşılmış ve mealen şöyle denmektedir. “Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, ‘Allah’ın yanında, işlediğim kusûrlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim.’ demesin.”¹⁸⁷ Bu âyetin tefsirinde Mâtürîdî iki görüşün olduğunu birinde gerçek anlamın olacağını savunanlar ile yani gerçekten Allah’ın yanında olunduğunu bazıları da bundan kastın Allah’ın emirleri olduğudur.¹⁸⁸ Kurtubî ise bazı rivâyetlere yer vererek “cenbullah” lafzından anlaşılması gerekenin Allah’a itaat olması gerektiğidir. Kişinin dünyada yaşadığı pişmanlıkların sebebi gönderilen kitaba itaat edilmemesi ve işlediği kusûrlardır. Dolayısıyla bu âyette anlaşılması gereken Allah’ın yanında olunması değil onun emir ve yasaklarına itaat edilip edilmemesi ile ilgilidir.¹⁸⁹

Ancak Kur’an’da yalnızca bir yerde Allah’a izafe edilmiş olan bu kelime âyette geçen “(o gün günahkâr) nefsin şöyle demesinden sakının: Allah’ın yanında kusûr edişimden dolayı vah (bana) Hakikaten ben alay edenlerdendim”.¹⁹⁰ “Allah’ın yanında” lafzının ne anlama geldiği hakkında er-Razi vahiy ve şeriat, el-İsfehânî ise emir ve sınır olarak tefsir etmişlerdir.¹⁹¹

Mevdûdî ise bu âyette tefsir kısmında açıklama yapmamış dolayısıyla görüş belirtmemiştir. Ancak burada görüş belirtmemesi Kur’an Anlayış Bilinci kitabında dediği gibi bu kelimelerin tam olarak anlaşılması behemehâl mümkün değildir çünkü mücmel olarak bu kelimeler bir fikir verebilir ancak tam karşılığını ifade edilebilecek durum söz konusu değildir.¹⁹²

Bu âyetten müteşâbih olan lafzın aslında Allah’a karşı ya da O’nun yanında anlamları olduğu görülmektedir. Bu benzetme olarak görülmeli son tahlilde Kurtubî bu âyeti en iyi açıklayan olarak müşahede edilmektedir.

2.4.7.Fevk

Fevk kelimesi lügatte üst anlamındadır, ancak zaman, mekân, cisim, sayı ve mertebe olarak kullanıldıkları yere göre değişiklik göstermektedir.¹⁹³ Vasıflandırdığı şeyin üstünlüğünü ifade eder. Ancak bu sıfat Allah’a isnat edildiğinde mekân manasına

¹⁸⁷Zümer 39/56

¹⁸⁸Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, 12/381

¹⁸⁹ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkam’il-Kur’an*, VII: 197-198.

¹⁹⁰Zümer 39/56

¹⁹¹Demirci, *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*, s.161

¹⁹² Mevdûdî, *Kur’an Bilinci*, s.145

¹⁹³İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.762

gelmeyip kuvvet ve kudretten kinayedir. Bu lafız Kur'an'da üç âyette Allah'a izafe edilir.¹⁹⁴ Bunlar En'âm sûresi 18 ve 61. âyet, Feth sûresi 10. âyettir. Fetih sûresi 10. âyet çalışma alanımızda başka bir konu için (yedullah) ele alındığından En'âm sûresi 18. âyet burada incelenecektir. Âyette mealen şöyle denmektedir: “O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.” “O kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir.” burada geçen kullarının üstünde denmesi gerçek anlaşılıp gerçekten kulların üstü mü yoksa “fevk” kelimesinin kudretten kinaye mi olduğu tartışma sebebidir.

Âyetin tefsir kısmında İmam Mâtürîdî “Allah Teâlâ bu âyetle kullarının üzerindeki otoritesini anlatıyor.” demektedir. Kulların üstünde anlamındaki ifadede O'nun yüceliğini, azametini ve yaratılmışlara benzemekten münezzeh olduğunu bildirmektedir.¹⁹⁵ İbn Kesîr ise “kullarının üzerinde mutasarrıf olduğunu, yaratılmış her şeyin O'na karşı mağlubiyetini O'nun büyüklüğü karşısında yerlere serildiğini anlatan bir âyet” olarak tefsir etmektedir.¹⁹⁶

Mevdûdî ise En'âm 61. âyette “fevk” kelimesini gerçek anlamda kullanıldığı yönünde yorum yapmıştır. İnsanın düşündüğü aklından geçen ve yaptığı her şeyin iyi gözetilip tam olarak kaydının tutulması için melek tayin edildiğini bildirir.¹⁹⁷

Bu âyetin “fevk” lafzı üstünlük, gözetleyicilik olarak anlaşılması gerektiği hususunda kanaat oluşmaktadır. Ayrıca eğer gerçek anlamda üst kullanılmış olsa bile bunun farkına insanoğlu varamayacağından âyete böyle inanmanın daha mantıklı olduğu müşahede edilmektedir

2.4.8. Vech

Lügatte yüz organı, her şeyin ilk göze çapan tarafı ve görünen en değerli kısmı, bazen bir şeyin kendisi,¹⁹⁸ yöntem, metod, sebep, neden, mütevâtir olarak gelen kıraat âlimlerinden okuyuşlarının her birini ifade eden terim.¹⁹⁹ Bu lafız kullanım yerine göre yukarıdaki anlamları ifade etmektedir. İsfehânî'ye göre A'râf sûresi 29. âyetinde “vech” sözcüğünün anlamı ihtilâflıdır.²⁰⁰ Mealen “Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na

¹⁹⁴Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, s.161

¹⁹⁵Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 5/37

¹⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2018, I: 556.

¹⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an* 2018, I: 556.

¹⁹⁸İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.993

¹⁹⁹Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.328; Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Istılahları*, s.277

²⁰⁰İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.993

çevirin.” İle kastedilenin bir kısma göre gerçek yüz kastedilmiştir, bir kısmına göre ise yön aramayı kastetmiş ve yönelme anlamında kullanılmıştır.²⁰¹ El-vech kelimesi yüz organı anlamına gelmektedir. Kur’an’da ise Maide sûresi 6.âyette “yüzlerinizi ellerinizi yıkayın.” lafzı bunun göstergesidir ancak bazen de bir şeyin kendisi, zatı bu kelime ile tanımlanır. Rahman sûresi 27. âyette “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacaktır.” mealinde olduğu gibi “vech” kelimesi zatı ilahi anlamında kullanılmıştır.²⁰² “Vech” kelimesi başka âyetlerde Allah’ın rızası²⁰³, dünya da ve âhirette “itibar”²⁰⁴ anlamında, diğer bir âyette ise “Herkesin yöneldiği bir kıblesi yönü vardır.”²⁰⁵ âyeti din ve şeriat anlamında kullanılmıştır.²⁰⁶

Taberî Âyette geçen "Yüzlerinizi ona çevirin." ifadesinden iki görüşün olduğunu bunlardan birinin Mücahid ve Süddîye göre mananın “Her mescitte yüzünüzü Kâbe’ye çevirin.” olarak anlaşıldığını Rebi b. Enes’e göre ise âyetin manasının "Herhangi bir Mescitte namaz kıldığınız zaman putlara değil Allah'a yönelin." demektir. Taberî, “vech” kelimesini yönelme olarak anlaşılması gerektiğini bildirir ve müşriklerin ibadethaneleri olmadığı için yüz çevirmeleri düşünülemez. Allah’a yönelin emri putlara değil Kâbe’ye yönelin diye anlaşılması gerekmektedir der.²⁰⁷

İmam Mâtürîdî de bu konuda “yüzlerinizi çevirin.” yani ibadetlerinizi Allah için yapın demektir. “Vech” kelimesi burada ibadetten kinaye olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Yani Ondan başkasına teslim olmayın yön ve yolunuz yaratan olmalıdır demektir.²⁰⁸ Muhammed Esed’de aynı görüşü dile getirerek bütün dikkat ve duyarlılıkla ibadetin işlenmesi anlamında kullanıldığını bildirmektedir.²⁰⁹

Elmalılı ise bu âyetin tefsirinde itidalli olunması gerektiği ve her mescitte yüce yaratana dönülmesi gerektiği şeklinde anlaşılması gerektiğini bildirmektedir. Yüzünüzü O’na dönün den maksadın onun kıblesi olarak anlaşılması gerekmektedir.²¹⁰

Mevdûdi ise bu âyetin tefsirinde müşriklerin saçma geleneklerine Allah’ın nizamının eşsizliğini anlatan bir âyet olduğunu anlatmaktadır. Vech” lafzının Allah’a

²⁰¹İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.993

²⁰²İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.993

²⁰³Rum 30/39

²⁰⁴Ali-İmran 3/45

²⁰⁵Bakara 2/148

²⁰⁶İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.993-994

²⁰⁷Taberî, *Taberî Tefsiri* 4/33

²⁰⁸el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, 5/351

²⁰⁹Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, (İstanbul: İşaret), (2002), s.274

²¹⁰Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/524

yöneliş olarak anlaşılması gerektiğini ve bu yönelişin Allah'tan başkasına yapılmaması en ufak itaat ve saygı göstermenin bile yanlış olduğu vurgulanmaktadır.²¹¹

“Vech” kelimesi zahiri olarak okunduğunda Allah'a yön tayin edilmesi gibi bir anlam çıkarılması ihtimalinden dolayı bu kelimeyi araştırdığımız müfessirler genel olarak yaratana yöneliş olarak açıklamışlardır.

2.4.9. Gazab

Lügatte intikam arzusıyla kalpteki kan basıncının artmasıdır. Bu kavram Allah'a nitelendiği zaman ise sadece intikam alma anlamı kastedilir.²¹² Bu kavram Allah Teâlâ'ya mahsus bir sıfattır. Ancak gazaplanmak insan için geçerlidir çünkü sınırlanan kişi sınırı geçince rahatlar ve normal haline döner. Bu Allah Teâlâ için geçerli olan bir durum olamaz çünkü bu terim istenenin yapılmadığı ya da isyan edildiği durumda ortaya çıkan bir adalet şeklidir.²¹³ Kur'an'da “gazab” kelimesinin tefsirlerde nasıl yorumlandığına ya da nakledildiğine bakmak gerekmektedir.

Taberî Fatiha'da geçen “Gadab edilmişlerin” ibaresiyle “gadab” kelimesinden fiilen cezalandırma olmakla beraber sözle kınanması anlamına da gelebileceğine işaret etmektedir. Ayrıca Allah'ın kullarına kızması ve öfkelenmesi anlamına da gelebilir ancak bu öfkelenme kulların öfkesine benzemez.²¹⁴

Muhammed Esed “Gadab” kelimesinin insanın, Allah'ın rehberliğini bilerek reddetmek ve emirlerine aykırı davranmak sûretiyle başına açtığı belalar ve felaketler olarak ile eş anlamlı olduğunu dile getirmektedir.²¹⁵

Elmalılı ise “Gadab kelimesi Allah'a nispet edildiğinde insani etkilerden uzak olarak bir ceza yani karşılık anlamı taşımaktadır.” der. Zira böyle anlaşılmalıdır eğer mazluma bir eza söz konusu ise bunun karşılığı öfke değil, karşılıktır.²¹⁶

Kurtubî “Gadab” kelimesinin anlamının cezalandırma iradesi ya da cezanın kendisi olduğunu dile getirmektedir.²¹⁷

²¹¹Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2/27

²¹²İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.713

²¹³Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, s.162-163

²¹⁴Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/86-95

²¹⁵Esed, *Kur'an Mesajı*, s 2

²¹⁶Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/133-134

²¹⁷Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*, VII: 386.

Mevdûdi ise “Gadab” kelimesini Maide sûresi 60. âyette “Yahudilerin yaptığı yüz kızartıcı suçlara karşı Allah’ın lanetiyle lanetlenip Allah’ın gadabıyla karşılaşmak durumunda kaldıkları durum” olarak tefsir etmiştir.²¹⁸

“Gadab” kelimesi insanoğlu için sinirlenme anı olarak görülse de yaratan bunu dünyada yapılanların karşılığı olarak zamanı geldiğinde dünyevi de olsa uhrevi de olsa karşılığının verileceği anlamında kullandığı anlaşılmaktadır.

2.4.10. Kürsî

“Kürsî” kelimesi de müteşâbih olarak görülen lafızlardandır. “Kürsî” halk dilinde üzerinde oturulan sandalye anlamına gelir. “Kürsî” sözcüğü de bir şeyin temeli, aslı anlamındadır. Bakara sûresi 255. âyette geçen manası da İbn Abbas’tan gelen rivâyetle “Kürsî” ilimdir. Allah’ın kürsî’si onun hâkimiyetidir diyenler de olmuştur.²¹⁹ Sandalye, taht, hususi mekân, ilmi bir makam, kudret, tedbir, ilim, hâkimiyet, Allah’a nispet edilen ilahi hükümlerliği ifade eden manevi varlık anlamlarına gelir. Müfessirler kürsî kavramıyla ilgili farklı yorumlar yapmışlardır. Kürsî arşın altında ve göklerin üzerinde bulunan gökleri ve yeri kaplayacak şekilde büyük bir nesne, maddi olmayan mülk kudret ve saltanattan kinaye, Allah Teâlâ’nın ilmi ve Allah’ın büyüklüğünü, mülkünü tasvir eden bir kavramdır.²²⁰

Kur’an Yolu tefsirinde Bakara sûresi 255. âyet’in ilgili alanının tefsirinde kürsî lafzı için maddi bir oturma aracı olarak düşünülmesi imkânsız olacağından bu kelimedden başka mananın düşünülmesi gerektiği bildirilmektedir. Çünkü Allah’ın evi, Allah’ın ruhu, Allah’ın kölesi gibi tamlamalar ne O’nun varlığının bir parçası ne de kullandığı birer araçtır. Âyetin bu kısmı O’nun hükümlerliğini anlatmaktadır. Bu kelimedden maksadın ne olduğu ve nasıl olduğunu ancak kendisi bilmektedir.²²¹

Taberî tefsirinde ise Abdullah ibn Abbas’tan gelen rivâyeti yani, “kürsi”nin anlamını ilim olarak kabul ettiğini bildirmektedir. Yeri ve göğü koruyup gözetmek, onun için zor bir durum değildir. Allah’ın onları bilip gözetmesi onu bilmesini gerektirir ki bu da kelimenin ilim anlamında kullandığını gösterir.²²²

²¹⁸Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2018, I: 497.

²¹⁹İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.843-844

²²⁰Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.166

²²¹Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/401

²²²Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2018, II: 107.

Bu âyetle ilgili Muhammed Ali es-Sâbûnî, Abdullah İbn Abbas'ın "kürsî"'den maksadın ilim olduğunu bildirdikten sonra Hasan Basri'nin "kürsî"'nin "arş" olduğu rivâyetini bildirir. Kendisi İbn Kesîr'den gelen rivâyeti kabul eder ve kürsî arş'tan farklı bir şeydir. Arş Kürsî'den daha büyüktür diyerek görüş bildirir.²²³

Elmalı kürsî'nin bilinen anlamıyla bir taht veya kürsü anlamı taşımadığı açıktır. Ayrıca bir Beytullah'ın olduğuna da iman etmek lazımdır. Bu terimin az çok somutluk ifade etmesi O'na bir cismaniyet yüklenmesinin gerektirmez. Bu meselenin aslı kürsî kelimesinin Allah'a bağlanmasını layıkıyla düşünebilmektir. Kelimenin oturmayla ilgisi olmadığı Rububiyetle ilgili bir bağ olduğu bilinmelidir. Kürsî ismiyle varlığına iman eder gerçeğini anlayıp, ancak kavrayamayacağımızı biliriz. Eğer yine de bir anlam alanı bir düşünce tasavvur edinebileceksek onu mutlak bir ilim ve saltanatın tecelli yeri olarak düşünebiliriz.²²⁴

Bu âyetin tefsirinde ise Mevdûdi "kürsî" kelimesini iktidar ve otorite olarak almaktadır. Günümüzdeki kullanımı da iktidarın sembolü olarak görülmektedir. Hadislerde Kur'an'ın en üstün âyeti olarak görülen bu âyet Allah hakkında yetkin bilgiler içermekte ve başka hiçbir yerde böyle bilgilere rastlamak mümkün görünmemektedir.²²⁵

Kürsî lafzına getirilen çeşitli yorumlara göre gerçek manada mı anlamak gerek yoksa mecazi bir anlam mı yüklemek gerek diye görüş bildiren diğer müfessirlerin aksine sadece iktidar sembolü olarak ele alan Mevdûdi konuları daha da bulandırmadan en kısa yorumu yapmaktadır.

2.4.11.Arş

"Arş" kelimesi lügatte tavanı olan şey, yükseklik, yüksek şey, izzet, güç ve devletten kinaye, göğün en üst katmanı anlamlarına gelir.²²⁶ İstilahta ise ilahi hükümlerlik ve taht, anlamlarına gelir.²²⁷ Bu kelime Allah'a izafe edildiğinde haberi bir sıfat olur insana nispet edildiğinde izzet ve saltanattan kinaye olarak üzerinde oturdukları tahtı anlatır.²²⁸ "Arş" kelimesi Allah'a nispet edildiğinde lügat manasına göre mekân ya da yüksek bir yer anlamına gelebileceği yani mekân anlaşılacağı için

²²³es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir "Tefsirlerin Özü"*, 1/301

²²⁴Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/135

²²⁵Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2018, I: 200.

²²⁶İsfehânî, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.652; Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, s.43; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.19

²²⁷Eren - Erbaş, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, s.43

²²⁸Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s.19

müteşâbih kabul edilmesi doğaldır. Zira mekân olarak anlaşılıp yorum yapılabilir ya da bundan müstağni görülüp öyle yorum yapılabilme ihtimali olabilir. Dolayısıyla Kur'an'da geçen "Arş" kelimesi tefsirlerinde nasıl geçtiğine bakmak gerekmektedir. Bu konuyu Taha sûresi 5. âyette geçen "Rahman Arş'a istivâ etti." âyetinin tefsiriyle açıklamanın uygun olduğu görüşündeyiz.

Matürîdî bu âyetin tefsirinde "Arş" lafzının anlamı âhirette Allah'ın kullarına ikram edeceği koltuk olabileceğidir. Diğer anlamda ise Allah'ın hükümranlığının ve büyüklüğünün ortaya çıkmasıdır. Ehl-i teşbihin anladığı Arş'a istivâ etmenin orada sonradan bulunmayı gerektirdiği bir durum ortaya çıkarır ki bu durum yaratan için hâdis bir durum demektir bu da yaratıcının bir yerde sonradan bulunma durumu anlamına gelir ve Allah bundan münezzehtir. Matürîdî tefsirinin bu bölümünde Allah'a nispet edilen bir şeyden mesela camiler Allah'ındır, Allah'ın devesi, Allah'ın zîneti, Allah'ın sınırları gibi izafetlerin yaratılanlar hakkında düşünüldüğü gibi düşünülmesinin uygun olmadığını bildirmektedir.²²⁹

Esed ise "Arş" lafzının kudret ve hükümranlık tahtı olduğunu Allah'ın bütün yarattıklarının üzerinde mutlak hüküm sürdüğü mecazi yer olarak anlaşıldığını bildirmektedir.²³⁰

İbn Kesîr tefsiri A'râf 54 de geçen "Arş" lafzı için Selef-i Salih'in anladığı gibi anlaşılması gerektiğini tembih eder. Bu yol âyetin teşbihe girmeden ibtal'e uğramadan olduğu gibi anlaşılmasıdır. Bu usûl ile âyetlerde ve sıhhatli haberlerde gelenleri Allah'ın Celâline uygun şekilde sabit kabul eder eksiklikleri nefyederse hidâyete ermiş olur demektedir.²³¹

Mevdûdi Taha 5 de geçen "Arş" kelimesinin tefsirinde yaratanın evreni yarattıktan sonra onu yönetmekte ve onunla ilgili bütün düzenlemeleri yapmakta olduğu anlamını taşıdığını bildirmektedir.²³²

"Arş" kelimesi mecazen anlaşılması gereken gerçek anlamla alakası olmadığı sadece yüksekte olması bağından bir bağ ile ilişki kurulacağı anlaşılmaktadır. Arş kelimesini Mâtürîdî'nin tefsirinde daha iyi anlaşıldığı ortaya çıkmaktadır.

²²⁹Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9/237-240

²³⁰Esed, *Kur'an Mesajı*, s.282

²³¹Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Çağrı, 1985), IX: 2978.

²³²eI- Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III: 239.

2.4.12. Kalem

“Kalem” kelimesi kalem sûresi bir ve ikinci âyette mealen şöyle geçmektedir. geçmektedir. “*Nûn (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.*”²³³ Kalem kelimesi sözlüklerden anlaşıldığı kadarıyla asıl itibariyle tırnak, mızrağın boğumlu kısmı, kamış gibi sert şeylerin kıvrıntısı, kendisiyle yazı yazılan alet anlamına gelir.²³⁴ Kur’an’da *kalem* ile ilgili neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler ilerde değinileceği üzere tefsirlerde bulunmaktadır. Buradaki müteşâbihlik “kalem” kelimesi gerçek anlamda yazı yazılan alet olarak mı ya da mahiyeti bilinmeyen bir anlamı olduğu ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

“Kalem” kelimesi tefsirlerde yapılan yorumlara bakacak olursak Elmalılı tefsirinde Kalem sûresinin birinci âyetinin tefsirine geniş yer vermiştir. Kalem kelimesinin müteşâbih âyetlerden olduğu yorum yapmamanın en doğru yol olacağı ifade edilmekle beraber “vav” harfinin yemin için ya da atıf için kullanılmasının da anlamı etkileyeceği anlatılmaktadır. “Kalem” kendisine yemin edilişinden dolayı yaratılış kalemi veya ilk kalem yahut en yüksek kalem denilen ilahi kalem anlamı kendisinden anlaşılmaktadır.²³⁵

Sâbûnî ise “Kalem” in manasının insanların ilim ve bilgilerini yazdığı kalem olduğunu İbn Kesîr’i rivâyet ederek açıklar. “Kalem ve yazıya yemin edilmesi ise yazmanın ve okumanın faziletine dikkat çekmek içindir.” der.²³⁶

Maturîdî ise bu konuda kalemden kastın yazma aleti olan kalem olarak anlamış ve yüce yaratanın muazzam sanatının tezahürü olarak görmüştür. Çünkü hikmetin bilgisine dünya ve din için gerekli bilgilere kalem ve mürekkeple ulaşılır demektedir. Buradaki “vav” harfinin yemin olduğu, “nun” kelimesinin eğer Allah Teâlâ’nın ismi ise onun adına yapılan bir yemin olduğu eğer bunun dışında kalem için yemin edildiği varsayılırsa bu da insanoğlunun maslahatı gözetildiği için yemin edildiği anlaşılır. Bu anlamdaki yeminin amacı ise anlatılanın manasını pekiştirmek olduğunu dile getirmektedir.²³⁷

Mevdûdî ise bu sûrenin tefsirinde “Kalem” kelimesinden muradın Mücahid’ten yaptığı alıntıyla Kur’an-ı yazan kalem olduğudur. Bunun sebebini ise sonra gelen âyetle

²³³Kalem 68/1-2

²³⁴İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, s.810

²³⁵Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/19

²³⁶es-Sâbûnî, *Saffetü’t-Tefâsir “Tefsirlerin Özü”*, 7/17-18

²³⁷El-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 16/9

açıklamaktadır. Yeminin Kalem ve kitap üzerine yapıldığından dolayı burada hitap Peygamber olmakla beraber kâfirlerin mecnun ithamlarına cevap niteliğinde anlaşılmalıdır. Kalem de Kur'an-ı yazdığını yani Peygamberin kendisinden sadır olan bir kitap olmadığının bir kanıtı olarak görülmesi gerektiğini bildirmektedir.²³⁸

“Kalem” kelimesinden günümüzde kullanımı olan yazma aracı olarak mı ya da ilahi bir hikmeti bulunan ve içeriği bilinmeyen bir şeyden mi bahsedildiği bu âyetten anlaşılabilir. Âlimlerin ortak bir görüş belirtmedikleri de konunun bilinmezler içinde kaldığının bir göstergesidir. Kalem üzerine yemin edilmiş olsun veya olmasın burada yemin edilen şeyin ilahi bir aklın sonucu olarak kalem ile ortaya çıkmasının önemine vurgu yapılmış gözükmektedir. Cins olan bu isme yemin edilmesi tüm kalemlerin kutsal olduğu için değil (zira her kalem doğruyu yazmaz) kalemin iradesinin sahibini göstermek için yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kalem söylenecek sözün kalıcı olmasını sağlayan ve arkasındaki iradenin önemine değer verilen bir alet olarak görülmektedir.

²³⁸ Mevdûdî, *Tefhîmû'l-Kur'ân*, 2018, IV: 431.

SONUÇ

Araştırma konumuz olan Mevdûdi'nin müteşâbih âyetlere bakış açısının ne olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Bu konu bu alanda yapılmış çalışmaların sadece küçük bir bölümüdür. Mevdûdi'nin müteşâbih âyetler hakkında tavrı ve onu yorumlama şekli verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma müteşâbih âyetlerle beraber birçok kavramı da ele almıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre genel bir özet yapılırsa; Mevdûdi'nin, müteşâbih âyetlere yeri geldiğinde temkinli yeri geldiğinde te'vil ederek yaklaştığı gözlemlenmiştir. Mevdûdi'nin bu tarzı onun müteşâbihat konusunda yaptığı açıklamada ortaya çıkmaktadır. Mevdûdi müteşâbih âyetlerin te'viline fazla girmeden elindeki veriler dâhilinde temellendirerek âyetleri beşerî anlayış seviyesiyle yorumlamıştır. Bazı müteşâbih âyetleri de hiç yorumlamadan olduğu gibi aktarmıştır. Bu yorumlama tüm tefsirine yansımış, genel geçer kabul edilen müteşâbih konuların hepsinde görülmektedir.

Muhkem konusunda aynı tutumu sergilememiş, açıklama ve yorum hatta haritalara başvurarak anlaşılma için elinden gelen tüm çabayı sarf ettiği gözlemlenmiştir. Muhkem âyetlerin insanları kurtuluşa götüren âyetler olduğunu dolayısıyla onları daha iyi anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Muhkem âyetlerde yanlış anlaşılma gibi problemin olmadığını Kur'an'ın amacının anlaşılmasının bu âyetlerden geçtiğini bildirmektedir.

Mevdûdi müteşâbih olarak görülen âyetlerin elde veri olduğu sürece yorumunu yapmış veri olmadığından ya da başka bir nedenden yorumlamayı kısa tutmuştur. Müteşâbih kelimelerin veri olsa bile muallakta kalması kesin bir hüküm içermemesi sebebiyle insanoğluna ve dine katacağı herhangi bir faydası olmadığı görüşündedir. Zira hurûf-ı mukattaa, sûr, ruh gibi kelimelerin oluşturduğu gizem insanoğlunun fitratında olan gizemi tetiklediği aşikârdır. Ancak bu kelimelerin künhüne vakıf olunması ile bu dünyada elde edilecek bir kazanımın olmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Mevdûdi genellikle muhkem âyetlerin içeriğini çeşitlendirerek yaratana daha iyi nasıl kulluk yapılacağı sorunsalı üzerinden tefsirini şekillendirmiştir.

Aslında Kur'an'dan anlaşılması gereken tam da Mevdûdi'nin müteşâbih âyetlere bakış açısındaki gibi yaşanan dünyayı mamur etmek ve kendini âhirete hazırlamak için

bir rehber olarak görmektir. Kur'an âhiretle ilgili haberlerin anlaşılmasını salık vermemekte bilakis olduğu gibi kabul edilmesi ve sonsuz bir hayatın kıyasındaki dünyadan en iyi şekilde âhirete hazırlık yolculuğunun tamamlanması için dikkatli olunması gerektiğini anlatmaktadır. Müteşâbih lafızların anlaşılması için yapılan çalışmaların berhava olacağı anlamında anlaşılması elbette yanlıştır. Yapılan bu çalışmalar Müslümanların merakını gidermek için iyi niyetli çalışmalar olarak görülmeli dolayısıyla Müslümanları ayırıştırıcı, kutuplaştırıcı yönleri sevk etmediği sürece olumlu karşılanmalıdır.

Netice olarak Mevdûdi, müteşâbih âyetlerin yorumunu aşırıya kaçmadan İsrailiyat'a yer vermeden dolaysız olarak anladığı şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu yöntem onun saf ve duru dilinin anlaşılmasını ve tefsirinin kendi deyimiyle vasat insanların anlayacağı dilden okunmasına vesile olmuştur. Kur'an-ı Kerim anlaşılması gereken bir kitap olarak gönderilmiş, ağıdalı bir dil ile anlatımının vasat insanlar üzerinde bir etkisi olmadığı açıktır. Dolayısıyla bu anlatım tarzı kabul gören bir yöntem olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, Charles J. - Baskan, Ömer. “Ebu’l-A’lâ Mevdûdî’nin Tefhîm’ül-Kurân’ı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VII/4 (2007): 463-482.
- Ahmad, Anis. “Mevdûdî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29: 432-437. Ankara: TDV, 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevdudi>.
- Ahmet, Hurşid - Ensârî, Zafer İshâk. “Mevdûdî’nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (2009): 179-201.
- Atik, Kemal. “Te’vilâtü’l-Kur’an Çerçevesinde Mâtüridî’nin Müteşabih Ayetleri Anlayışı”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3 (1989): 313-332.
- Bilgin, Lutfullah Kerim. *Mevdûdî’nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara, 2016.
- Birişik, Abdülhamit. “Ebü’l-A’lâ Mevdûdî’nin Kur’ân Yorumunu Şekillendiren Temel Dinamikler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (01 Haziran 2011): 1-20.
- Birişik, Abdülhamit. *Mevdûdî Hayatı Görüşleri ve Eserleri Doğumunun Yüzüncü Yılı Anısına Sempozyum*. İstanbul: İnsan, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV, 2019.
- Çonkor, Burhan. *Tefhimü’l Kur’an’da İsrailiyatın Ele Alınış Şekli*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tez/Sorgu/SonucYeni.jsp>.
- Demirci, Muhsin. *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*. İstanbul: Birleşik, 1996.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.
- Duman, M. Zeki. “Müteşabihâtın Te’vili”. *Bilimname* IX/3 (2005): 39-54.
- Eren, Cüneyt - Erbaş, Muammer. *Kur’an İlimleri ve Tefsir İstilahları*. İstanbul: Katre, 2008.
- Erkol, Ahmet. “Nassın Anlaşılmasında Te’vil ve Müteşabih Sorunu”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* VIII/16 (2006): 199-225.
- Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı*. İstanbul: İşaret, 2002.

- Giyilani, Esad. *Mevdûdi'nin Hayatı*. İstanbul: Hilal, 2000.
- Güven, Mustafa. “Kur’an’ın Anlaşılmasında Müteşabihat Problemi ve Te’vil”. *Hikmet Yurdu* 3/5 (t.y.): 293-321.
- Işıcık, Yusuf. “Kur’an’ı Kerim’de Müteşabih ve Te’vili”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1996. 55-64.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*. İstanbul: Çağrı, 1985.
- İsfehânî, Râğîb. *Kur’an Kavramları Sözlüğü Müfredat*. İstanbul: Çıra, 2017.
- Karaman, Hayrettin - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümü, Sadrettin. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.
- Kışlakçı, Turan. *Çağa İz Bırakan Önderler*. İstanbul: İlke, 2015.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî. *el-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*. İstanbul: Buruc, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. XVII Cilt. İstanbul: Ensar, 2018.
- Mevdûdi, Ebû'l-A'lâ el-. *Kur'an Bilinci*. İstanbul: Ehil, 2017.
- Mevdûdi, Ebu'l-A'lâ el-. *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan, 1997.
- Mevdûdî, Hümeyra. *Babam Mevdûdî*. İstanbul: Mana, 2018.
- Mukâtil b. Süleyman. *Kur'an Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İşaret, 2016.
- Önder, Abdullah. *Te'vili Açısından Taberi, Zemaşeri, Râzî ve Bursevi'nin Tefsirlerinde Huruf-u Mukatta'a*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes, 2016. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Önen, Hacı. “İbn Kesir ve Taberî'nin Muhkem-Müteşabih ile İlgili Görüşlerinin Mukayesesi”. *EKEV Akademi*. 60 (2014): 311-318.
- Özel, Mustafa. *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kayıhan, 2016.
- Özel, Recep Orhan. *Keşşâf Tefsiri'nin Kur'an ilimleri yönünden incelenmesi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs, 2012. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Özmen, Kerim. “İmam Maturîdî ve Kadî Abdülcebâr'ın Müteşabih Ayetleri Yorum Yöntemi”. *Malatya İlahiyat Vakfı II* (2017): 329-338.
- Öztürk, Mustafa. “Müteşabih Kavramı Bağlamında ‘Tefsir Usûlü’nün (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme”. *Bilimname XV/2* (2008): 29-46.

- Pak, Zekeriya. “‘Müteşâbih’ Kavramının Semantik Alanı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (01 Haziran 2010): 1-28.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Saffetü't-Tefâsir “Tefsirlerin Özü”*. İstanbul: Ensar, 1995.
- Sâlih, Subhi es-. *Kur'an İlimleri*. İstanbul: Hikmet Evi, 2019.
- Suyûtî, Celâleddîn es-. *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi “El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an”*. İstanbul: Medve, t.y.
- Syamsuddin, Sahiron. “Muhkem ve Müteşâbih”. *Bilimname* XII/1 (2007): 208-217.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. Konya: Kitap Dünyası, 2016.
- Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Taberi Tefsiri*. 9 Cilt. İstanbul: Hisar, 2018.
- Tok, Fatih. “Ebû Hanîfe'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı”. *ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2016. 92-114.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Müteşâbih”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. XXXII: 204-207. İstanbul: İSAM, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Yed”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. XXXXIII: 375-376. İstanbul: İSAM, 2013.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Birleşik, t.y.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer ez-. *Keşşaf Tefsiri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017.
- Zürkani, Muhammed Abdulazim ez-. *Kuran İlimleri “Menahilu'l İrfan”*. İstanbul: Beka, 2015.